

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA
MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

TOSHKENT MOLIYA INSTITUTI

SUG'URTA FAKULTETI

“SUG'URTA ISHI” KAFEDRASI

SULAYMONOV AZIZ NORBEK O'G'LI

**“KASALLIKLARDAN EHTIYOT SHART SUG'URTA QILISH
AMALIYOTIDAGI MUAMMOLAR VA ULARNING
YECHIMLARI”**

5231200 – “Sug'urta ishi” - ta'lim yo'nalishi bo'yicha bakalavr darajasini olish
uchun yozilgan

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

“HIMOYAGA RUXSAT ETILDI”

“Sug'urta ishi” kafedra mudiri

_____ i.f.n. I.X.Abduraxmonov

“ ___ ” _____ 2016 yil.

Ilmiy rahbar _____ i.f.n. Q. Qo'ldoshev

“ ___ ” _____ 2016 yil.

TOSHKENT-2016

Kirish

Mavzuning dolzarbligi. Davlat moliyaviy siyosatining maqsadi iqtisodiyotni barqaror rivojlantirish, ijtimoiy ishlab chiqarish samaradorligini muayyan chora-tadbirlar yordamida oshirish asosida jamiyat a'zolarining turmush farovonligi darajasini ta'minlashdan iborat. So'nggi yillarda O'zbekiston iqtisodiyotida kuzatilayotgan rivojlanish ko'rsatkichlarini samarali moliyaviy siyosat natijasi ekanligini qayd etish zarur. Respublika iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida sug'urta sohasining o'rni va ahamiyati beqiyos. Shu bois, respublika prezidenti va hukumati tomonidan sug'urta munosabatlarini takomillashtirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Mamlakatimizda sog'liqni saqlash tizimini isloh qilish va rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Bu borada mamlakatimiz Prezidenti Islom Karimov ta'kidlaganlaridek: "O'tgan yili iqtisodiyotimizni tarkibiy o'zgartirish va diversifikatsiya qilishni chuqurlashtirish, bandlikni ta'minlash, odamlarimizning daromadi va hayot sifatini oshirishning muhim omil va yo'nalishlaridan biri tariqasida **xizmat ko'rsatish va servis** sohasini jadal rivojlantirish borasidagi tizimli ishlar izchil davom ettirildi. 2015 yilda yalpi ichki mahsulot o'sishining yarmidan ko'pi xizmat ko'rsatish sohasi hissasiga to'g'ri kelgani bu tarmoqning iqtisodiyotimizdagi o'rni va ta'siri naqadar katta ekanini ko'rsatadi. Bugungi kunda xizmat ko'rsatish sohasining yalpi ichki mahsulotdagi ulushi 2010 yildagi 49 foizdan 54,5 foizga etdi. Jami band aholining yarmidan ko'pi ushbu sohada mehnat qilmoqda.

Bank, sug'urta, lizing, konsalting va boshqa turdagi bozor xizmatlari barqaror sur'atlar bilan rivojlanmoqda, ular xususiy sektor va kichik biznes rivojiga xizmat qilmoqda.

2015 yilda mamlakatimiz yalpi ichki mahsuloti 8 foiz, sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi 8 foiz, qishloq xo‘jaligi mahsulotlari qariyb 7 foiz, qurilish-montaj ishlari hajmi salkam 18 foizga oshdi¹.

Sog‘liqni saqlash sohasida qishloq vrachlik punktlarining faoliyati tubdan qayta ko‘rib chiqildi. Bunday tibbiyot maskanlarining sonini yanada optimallashtirish, zamonaviy diagnostika va tibbiyot asbob-uskunalarini bilan jihozlash, malakali kadrlar bilan ta‘minlash va ularning mehnatini rag‘batlantirishni kuchaytirish bo‘yicha chora-tadbirlar amalga oshirildi. Optimallashtirish natijasida kamquvvatli va samarasiz faoliyat ko‘rsatayotgan 243 ta qishloq vrachlik punkti tugatildi.

Shu bilan birga, sog‘liqni saqlash va insonlar salomatligini muhofaza qilish tizimining birinchi navbatda viloyat va tuman bo‘g‘inlarida profilaktika hamda tibbiy xizmat ko‘rsatish sifati darajasini oshirish bilan bog‘liq ko‘pgina masalalar hamon o‘z echimini topgan emas.

Yuqorida ko‘rsatilgan muammolarni hal etishning asosiy yo‘nalishlaridan biri sog‘liqni saqlash tizimini moliyalashtirish mexanizmini tubdan qayta ko‘rib chiqishni talab etmoqda. Bu muammolarning hal etishning samarali vositalaridan biri, shubhasiz, mamlakatimizda tibbiy sug‘urtaning imkoniyatlaridan samarali foydalanish hisoblanadi. Hozirgi paytda tibbiy sug‘urtaning ixtiyoriy shakli amalga oshirib kelinmoqda. Lekin, amalga oshirilgan dastlabki izlanishlar mamlakatimizda aholi o‘rtasida tibbiy sug‘urta polislaridan foydalanish darajasi ancha past ekanligini, ayniqsa, fuqarolarda tibbiy sug‘urta bo‘yicha bilimlar etarli emasligini ko‘rsatdi.

Bularning barchasi biz tanlagan bitiruv malakaviy ishi mavzusi dolzarb ekanligini ko‘rsatmoqda.

Tadqiqot ob‘ekti va predmeti. Sug‘urta kompaniyalarining kasalliklardan ehtiyot shart sug‘urtani amalga oshirish bilan bog‘liq faoliyati tadqiqot ob‘ekti hisoblanadi.

---

¹ O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2015 yilda mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2016 yilga mo‘ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo‘nalishlariga bag‘ishlangan kengaytirilgan majlisi.

O‘zbekistonda kasalliklardan ehtiyot shart sug‘urta turini tashkil etish mexanizmini rivojlantirishdagi muammolarni hal etish jarayonida vujudga keladigan munosabatlar tadqiqotning predmetini tashkil etadi.

Tadqiqot maqsadi va vazifalari. O‘zbekistonda kasalliklardan ehtiyot shart sug‘urta turini amalga oshirishning hozirgi holatini ilmiy tahlil qilish, ushbu sug‘urta turini rivojlantirish bilan bog‘liq muammolarni aniqlash va ularni hal etish bo‘yicha taklif va tavsiyalarni ishlab chiqish tadqiqotning maqsadini tashkil etadi.

Bitiruv malakaviy ishi oldiga qo‘yilgan maqsadga erishish uchun ushbu ishda quyidagi vazifalarni hal etish nazarda tutilgan:

- Fuqarolar hayotida turli kutilmagan kasalliklarning yuzaga kelishi natijasida hosil bo‘ladigan moddiy yo‘qotishlarni o‘z vaqtida qoplab berishni ko‘zda tutuvchi moddiy manfaatlar bilan bog‘liq kasalliklardan ehtiyot shart sug‘urtalash turining nazariy asoslarini o‘rganish;

- Kasalliklardan ehtiyot shart sug‘urtaning mohiyati, zarurligi va uni tashkil etish mexanizmini o‘rganish;

- fuqarolarni kasalliklardan ehtiyot shart sug‘urtalashning asosiy shartlarini o‘rganish va ularni tahlil etish;

- O‘zbekistonda kasalliklardan ehtiyot shart sug‘urtalashni amalga oshirishning hozirgi holati va rivojlanish tendensiyalarini o‘rganish va tahlil qilish;

- rivojlangan chet davlatlarda kasalliklardan ehtiyot shart sug‘urtalashning o‘ziga xos xususiyatlarini ochib berish;

- O‘zbekistonda kasalliklardan ehtiyot shart sug‘urtalash bozorini rivojlantirishning muammolarini aniqlash va ularni hal etish yo‘llari ko‘rsatish.

Mavzuning nazariy-amaliy ahamiyati. Bitiruv malakaviy ishida O‘zbekistonda kasalliklardan ehtiyot shart sug‘urtalashni amalga oshirish tartibi, shartlari nazariy jihatdan yoritilgan. Bu holat sug‘urtaning nazariy–ilmiy asoslarini boyitish imkoniyatini beradi. Shuningdek, mamlakatimizda kasalliklardan ehtiyot shart sug‘urtalashni rivojlantirish yuzasidan ishlab chiqilgan taklif va tavsiyalarning amaliyotda qo‘llanilishi o‘z samarasini beradi.

Bitiruv malakaviy ishi tarkibining qisqacha tavsifi. Tadqiqot ishining birinchi bobida kasalliklardan ehtiyot shart sug'urtalashning nazariy asoslari yoritib berilgan. Mamlakatimizda kasalliklardan ehtiyot shart sug'urtalashning zamonaviy holati, uning asosiy xususiyatlari va rivojlanish tendensiyalari bitiruv malakaviy ishining ikkinchi bobida ko'rib chiqilgan. Ishning uchinchi bobida mamlakatimizda kasalliklardan ehtiyot shart sug'urtalashni rivojlantirishning istiqbollari xususida so'z yuritilgan. Xulosa qismida tadqiqot natijasida olingan ilmiy xulosalar, taklif va tavsiyalar o'z aksini topgan.

I BOB. KASALLIKLARDAN EHTIYOT SHART SUG'URTA QILISHNING NAZARIY-USLUBIY ASOSLARI

1.1. Kasalliklardan ehtiyot shart sug'urta qilishning mohiyati, zarurligi va shaxsiy sug'urtadagi o'rni

O'zbekistonda sug'urta bozorining tobora shakllanib borishi hamda xizmatlar ko'lamining ortishi mamlakat aholisining ijtimoiy jihatdan himoyalanih imkoniyatini oshiradi. Fuqarolarni kasalliklardan sug'urta qilish amaliyoti bugungi kunda umumiy sug'urta tarmog'ida faoliyat yurituvchi kompaniyalar tomonidan amalga oshirib kelinmoqda.

Shaxsiy sug'urta—bu inson hayotiga, uning mehnat qobiliyati va salomatligiga tahdid soladigan turli xavf-xatarlardan himoyalanihning muhim shakli.

Sug'urtaning insoniyat hayotidagi va iqtisodiyotning uzluksiz rivojlanishini ta'minlashdagi ahamiyati beqiyos. Buni e'tiborga olib, mamlakatimizda bozor infratuzilmasining ushbu bo'g'inini rivojlantirishga katta e'tibor berilyapti.

Birgina 2002 yilda sug'urta sohasini rivojlantirish yuzasidan davlat miqyosida bir qator chora-tadbirlarning belgilanganligi fikrimizning tasdig'idir. Xususan, 2002 yilning 31 yanvarida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Sug'urta bozorini yanada erkinlashtirish va rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmonining e'lon qilinishi sug'urta tizimini taraqqiy ettirish yo'lida muhim qadam bo'ldi.

O'zbekistonning mustaqil rivojlanishi davrida sug'urtalashning huquqiy bazasiga va sug'urta sohasida bozor infratuzilmasini rivojlantirishga poydevor qo'yildi, misol uchun sug'urtalashda tomonlarning o'zaro munosabatlarini tartibga soluvchi va respublikada sug'urta faoliyatini davlat tomonidan nazorat qilishning tamoyillarini belgilovchi xalqaro andozalarga mos keluvchi hamda talablarga

javob beruvchi O'zbekiston Respublikasining "Sug'urta faoliyati to'g'risida"gi Qonuni 2002 yil 5 aprelda qabul qilindi. Aytish kerakki, yangi qonun yurtimizda ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy, madaniy-ma'naviy sohalarda o'tkazilayotgan islohotlarni yanada chuqurlashtirish, mamlakatimizda olib borilayotgan erkinlashtirishni ta'minlashga xizmat qilmoqda. Bu qonunning qabul qilinishi sug'urta munosabatlarida ishtirok etuvchi tomonlarning huquq va manfaatlarini himoyalashga muhim hissa bo'lib qo'shildi.

Kasalliklardan ehtiyot shart sug'urta qilish xizmatlarini ko'rsatish ikki xil yo'l bilan amalga oshiriladi:

- ixtiyoriy;
- majburiy.

Kasalliklardan ehtiyot shart sug'urta qilish ixtiyoriy turlariga quyidagilar kiradi:

- fuqarolarning sog'lig'ini va kasalliklardan sug'urtalash;
- tibbiy sug'urta;

Kasalliklardan ehtiyot shart sug'urta qilishning majburiy tarzda amalga oshiriladigan turlariga quyidagilar kiradi:

- chet elga ketuvchilarni kasalliklardan sug'urtalash.

Umuman olganda, sug'urta turlarining majburiy yoki ixtiyoriy shaklda amalga oshirilishidan qat'iy nazar, u bo'yicha litsenziya olgan sug'urta tashkilotlarigina ushbu sug'urta xizmatlarini ko'rsatishga haqli hisoblanadi.

Mamlakatimizda iqtisodiy islohotlar sifat jihatidan yangilanishi jarayonida sug'urta faoliyati ham rivojlanib, ravnaq topib bormoqda. Milliy sug'urta bozori so'nggi yillarda jadal sur'atlar bilan rivojlanib bormoqdaki, buning isbotini sug'urta kompaniyalarining reyting ko'rsatkichlaridan ham kuzatish mumkin. Bugungi kunda mamlakatimizda sug'urta xizmatlari bozorini xalqaro talablar darajasiga olib chiqish, jismoniy va yuridik shaxslarning sug'urta bozorida faol ishtirok etishini rag'batlantirish maqsadida sug'urta kompaniyalari uchun har tomonlama shart-sharoitlar yaratilmoqda. Bu esa, bozordagi sog'lom raqobat muhitining ham shakllanishiga olib kelmoqda.

Kasalliklardan ehtiyot shart sug'urtalash mamlakat sug'urtalash tajribasida shaxsiy sug'urtaning eng ana'anaviy ko'rinishlaridan biri hisoblanadi. Biroq bozor islohotlari amalga oshirilayotgan yillar ichida jiddiy o'zgarishlarga uchradi. Ushbu jarayon aholining muayyan guruhlari va toifalari uchun kasalliklardan ehtiyot shart sug'urtalashning turli shakllari joriy etilganligi, korxonalar va tashkilotlar xodimlarini kasallikdan jamoa shaklida sug'urtalashning rivoj topishi, mamlakatimiz uchun yangi hisoblangan xorijga chiquvchi fuqarolarni kasallikdan sug'urtalash kabi sug'urta turining keng tarqalishi bilan bog'liqdir.

Sug'urta faoliyatini litsenziyalash shartlarida keltirilgan sug'urta faoliyati turlari tasnifida an'anaviy kasalliklardan sug'urtalash bilan almashtirilgan bo'lib, unga quyidagicha ta'rif berilgan: "Sug'urtalovchining sug'urta to'lovlari bo'yicha qayd etilgan summada yoki sug'urta hodisasi sodir bo'lishi munosabati bilan sug'urtalanuvchining qo'shimcha xarajatlarini qisman yoki to'liq qoplanishini ko'zda tutuvchi shaxsiy sug'urta turlarining majmuidir (bunda har ikki to'lov turini uyg'unlashtirilishi ham mumkin)". Biroq mazkur sug'urta nomining o'zgarishi bilan uning mazmuni ham o'zgarib qolmadi. Bunda sug'urtalovchilar muayyan kasalliklar ro'yxati bilan to'ldirish orqali baxtsiz hodisalardan sug'urtalashning zararlar qoplanadigan xatarlar turini kengaytirish ko'zda tutilgan. Kasalliklar, an'anaviy tushunchaga ko'ra, baxtsiz hodisa hisoblanmaydi, ammo ko'p hollarda insonga to'satdan salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Tajribaning ko'rsatishicha, ko'p hollarda sug'urtalovchilar o'z javobgarliklarini faqat baxtsiz hodisalar bilan chegaralaydilar, kasalliklar xatarini esa tibbiy sug'urta yoki hayotni sug'urtalash vakolatiga qoldiradilar. Baxtsiz hodisalardan sug'urtalashning asosiy maqsadi baxtsiz hodisa tufayli sug'urtalanuvchi salomatligi va hayotiga yetkazilgan zararni qoplashdir.

Shaxsiy sug'urta turlari tarkibida fuqarolarni kasalliklardan ehtiyot shart sug'urtalash alohida o'ringa ega. Shu bois, biz ushbu sug'urta turi bilan yaqindan tanishamiz. Kasalliklardan ehtiyot shart sug'urtalash bo'yicha shartnoma qonunga ko'ra yuridik va jismoniy shaxslarni yozma arizasi asosida tuziladi. Shartnoma tuzishdan oldin sug'urta tashkiloti o'z mijozlariga sug'urta xizmatini taklif etadi.

Yuridik va jismoniy shaxslar sug'urta shartnomasi tuzishdan oldin albatta sug'urtalovchining moliyaviy holati, litsenziyasi mavjudligi bilan qiziqishi lozim.

Sug'urta shartnomasi tuzishdan oldin sug'urta tashkiloti vakili sug'urtalayotgan shaxslarni fuqarolarni kasalliklardan ehtiyot shart sug'urtalash qoidalar bilan tanishtirishi lozim. Mazkur sug'urta turi bo'yicha fuqarolarni ro'y berish natijasida sog'lig'i va hayotini saqlash bilan bog'liq manfaat sug'urta ob'ekti hisoblanadi. Sug'urtalovchi, odatda, asab va ruhiy kasallikka duchor bo'lgan, falaj, ko'zi ojiz shaxslar, eshitish qobiliyati zaif bo'lgan va nogiron shaxslar bilan sug'urta shartnomasini tuzmaydi.

Bundan tashqari yuqorida qayd etilgan holatlar natijasida o'lim holati yuz berganda ham sug'urta summasi to'lanadi.

Quyidagi hodisalarning ro'y berishi oqibatida sug'urtalangan shaxsning hayoti va sog'lig'iga shikast yetkazilsa yoxud o'limga olib kelsa sug'urta summasi to'lanmaydi:

- yadro portlashi;
- radiatsiya va nurlanish;
- sug'urtalangan shaxsning atayin hatti-harakati natijasida baxtsiz hodisalar yuz berganda, o'z joniga qasd qilganda va jinoiy harakatlar natijasida ro'y berishi.

Fuqarolarni kasalliklardan ehtiyot shart sug'urtalashda sug'urta summasi tomonlar kelishuviga asosan ixtiyoriy tarzda belgilanadi. Bunda sug'urta summasini belgilashning ikki xil usulini ko'rish mumkin. Biri – individual, ikkinchisi jamoa sug'urtasi. Agar sug'urtalanuvchi bir necha kishilarga nisbatan sug'urta shartnomasi tuzadigan bo'lsa, umumiy sug'urta summasi bitta sug'urtalangan shaxsning sug'urtalanishi kerak bo'lgan kishilar soniga ko'paytirilishi yo'li bilan aniqlanadi.

Kasalliklardan ehtiyot shart sug'urtalashga oid sug'urta mukofotini belgilashda sug'urta davri, sug'urtalanuvchining yoshi, faoliyat sohasi, kasbi, ishlab chiqarish xarakteri va mehnat sharoiti, shuningdek, sug'urta hodisasiga olib kelishi mumkin bo'lgan qator boshqa omillar hisobga olinadi.

Ta'kidlash kerakki, sug'urtaning mazkur turida individual yondoshuv talab etiladi. Albatta, salomatlik muhim omillardan biri hisoblanadi. Shuning uchun baxstlab vaziyatlar yuzaga kelganda, avvaldan tibbiy ko'rikdan o'tiladi. Mijozning kasbi ham katta ahamiyatga ega. Har bir sug'urta kompaniyasida kasallikka uchrash ehtimoli ko'p bo'lgan kasblar ro'yxati mavjud. Shuning uchun mijoz anketa to'ldirayotgan paytda o'zining faoliyat turini, uning o'ziga xos tomonlarini batafsil ko'rsatishi lozim bo'ladi. Bundan tashqari, shuni nazarda tutish kerakki, bir xilda nomlanadigan kasblar turli xil darajadagi xatarga ega bo'lishi mumkin. Masalan, neft qazib oluvchi korxonada ishlayotgan kon ishchisi bilan shu korxonada direktori yoki buxgalteri uchun xos bo'lgan xatarlar o'rtasida farq bor.

Kasalliklardan ehtiyot shart sug'urtalash uchun tuziladigan sug'urta shartnomasida jismoniy shaxslar ham, yuridik shaxslar ham, shu jumladan, sportchilar ham sug'urta sub'ekti bo'lishi mumkin. Sug'urta shartnomasi tuzilayotganda yuqorida sanab o'tilgan omillar hisobga olinadi. Bundan tashqari, sug'urtalovchi sportning mazkur turiga oid xatarlarni aniqlash uchun alohida qoida va tartiblarni qabul qiladi. Sug'urtalovchi alohida shartlar, masalan, sportchining musobaqalardagi yoki mashg'ulotlardagi ishtiroki bo'yicha majburiyatlarni zimmasiga olishi mumkin.

Kasalliklardan ehtiyot shart sug'urtalash bo'yicha sug'urta tariflari xatarlarni sug'urtalash turlari bo'yicha tariflarni tuzish usulida aniqlanadi. Kasalliklardan ehtiyot shart sug'urtalash zararni sug'urtalash toifasiga mansub, shu sababli tariflashtirishda sug'urta xatarini barcha sug'urtalanuvchilar o'rtasida taqsimlash tamoyili asos qilib olinadi. Kasalliklardan ehtiyot shart sug'urtalashning netto-stavkasi uchun sug'urta summasining mazkur sug'urta turi bo'yicha o'rtacha zarar ko'rsatkichi hisobidan amalga oshiriladi.

Kasalliklardan ehtiyot shart sug'urtalash bo'yicha sug'urta tariflari odatda sug'urtalanuvchilarning jinsi va yoshiga bog'liq bo'ladi. Ammo sug'urta mukofotlarini maksimal darajada differentsiyalash sug'urta summasining miqdoriga va sug'urtalanuvchi amalga oshirayotgan faoliyatning, birinchi galda

kasb-korining xatarlilik darajasi bilan belgilanadi. Sug'urta summasi oshib borgani sari, shuningdek sug'urtalanuvchilarning kasb-kori va ijtimoiy vaziflarining xatarlilik darajasiga bog'liq holda sug'urta tariflari ham o'sadi.

Fuqarolarni kasalliklardan ehtiyot shart sug'urtalashning namunaviy qoidalarida sug'urta summasini va sug'urta mukofotini aniqlash va ularni to'lash bo'yicha quyidagi tavsiyalar beriladi. Sug'urta summasi sug'urtalovchi va sug'urtalanuvchi o'rtasida har bir sug'urta holati bo'yicha alohida aniqlashtiriladi va tanlab olingan sug'urta hodisalari uchun bir xil yoki turlicha bo'lishi mumkin. Agar sug'urtalovchi bir necha shaxslarga nisbatan shartnoma tuzayotgan bo'lsa, shartnomada hamma sug'urtalanuvchilar uchun umumiy sug'urta summasi har bir sug'urta turi bo'yicha alohida ko'rsatiladi. Xususiy sug'urta summolari teng bo'lgan holatda umumiy sug'urta summasi bitta sug'urtalanuvchi shaxs uchun belgilangan sug'urta summasini shartnomada sanab o'tilgan barcha sug'urtalanuvchilarning soniga ko'paytirish orqali topiladi. Agar xususiy sug'urta summolari turlicha bo'lsa, shartnoma bo'yicha umumiy sug'urta summasini har bir sug'urtalanuvchi shaxsga oid sug'urta summasini qo'shish orqali aniqlanadi.

Bazaviy sug'urta tariflari sug'urtalovchi tomonidan mustaqil ishlab chiqiladi. Alohida holatlarda sug'urta mukofotining miqdorini aniqlashda sug'urtalovchi bazaviy sug'urta tariflariga nisbatan xatarning xususiy xossaligidan kelib chiqqan holda ko'tariluvchi va pasayuvchi koeffitsientlardan foydalanishga haqli. Bir yildan ortiq bo'lmagan muddatga tuzilgan sug'urta shartnomasi bo'yicha sug'urta mukofoti bir vaqtda to'lab beriladi. Shartnomani bir muncha uzoqroq muddatlarga tuzitlganda esa, mukofotni to'lab berish muddati uzaytirilishi va ikki bo'lib to'lanishi mumkin, bunda birinchi sug'urta badali butun sug'urta mukofoti miqdorining 50 foizidan kam bo'lmasligi shart. Sug'urta mukofotining ikkinchi qismi sug'urta shartnomasi muddatining yarmi o'tmasdan avval to'lanishi shart. Sug'urta tarifi yillik stavka tarzida o'rnatiladi. Bir oydan kam muddatga sug'urtalashda sug'urta mukofoti yillik stavkaning 0,7 foizi miqdorida shartnoma amal qiladigan har bir kun uchun to'lanadi.

Namunaviy qoidalarda bir oydan ortiq, ammo bir yildan kam bo'lmagan muddatga sug'urtalashda sug'urta mukofotlarining quyidagi miqdorlari tavsiya etilgan.

1-jadval

Sug'urta mukofotlari²

Shartnomaning amal qilish muddati oylar hisobida										
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Sug'urta mukofotining umumiy yillik miqdoridan foizlar										
20	30	40	50	60	70	75	80	85	90	95

Sug'urta mukofoti turli usullarda to'lanishi mumkin:

- sug'urtalovchining hisob raqamiga. Agar sug'urta shartnomasida boshqacha shart ko'zda tutilgan bo'lmasa, naqd pulsiz shaklda sug'urta shartnomasi imzolanganidan keyin besh bank kuni ichida;

- naqd pul bilan sug'urtalovchining kassasiga sug'urta shartnomasi tuzilgan va imzolangan kuni to'lash orqali.

Agar sug'urta shartnomasida sug'urta mukofotini uzaytirilgan muddatda kiritilishi ko'zda tutilgan bo'lsa, ko'pincha bunday holatlarda navbatdagi sug'urta badalini belgilangan vaqtida to'lamaganlik uchun qo'llanadigan jazo choralari ham ko'rsatib qo'yiladi. Navbatdagi sug'urta badalini to'laguncha sug'urta hodisasi sodir bo'lgan holatda, sug'urtalovchi sug'urta tovonini hisoblash chog'ida to'lanmay qolgan sug'urta badalini chegirib olib qolishga haqlidir. Fuqarolarni baxtsiz hodisalardan sug'urtalashda shartnomaga asosan sug'urtalovchi va sug'urtalanuvchi o'rtasida quyidagi huquq va majburiyatlar yuzaga keladi:

² Jadval sug'urta kompaniyalarining ma'lumotlari asosida tuzilgan

Sugʻurta xizmatlari bozorida ixtiyoriy tibbiy sugʻurtalash bilan kam sonli kompaniyalar shugʻullanayotganligiga qaramay, bunday xizmatlar koʻrsatish sharoitlari va mexanizmi amalda bir-biridan farq qilmaydi. Tibbiy sugʻurta xizmatlarini koʻrsatishda sugʻurta kompaniyalari assistans kompaniyalarning xizmatlaridan foydalanadilar. Assistans kompaniyalarining asosiy vazifasi sugʻurtalangan shaxslarga tibbiyot muassasalari orqali tibbiy xizmatlar koʻrsatishni tashkil qilishdan iboratdir. Buning uchun assistans kompaniyalari sugʻurtalovchilardan (sugʻurtalangan shaxslardan) sugʻurta hodisalari toʻgʻrisida kecha-kunduz uzluksiz xabarlarni qabul qilib turishni, shuningdek, sugʻurtalovchilarga (sugʻurtalangan shaxslarga) sugʻurta shartnomasi doirasida taqdim qilingan sugʻurta polisi asosida kerakli yordam koʻrsatishni tashkil qilishlari lozim. Assistans kompaniyalariga qoʻyilgan bunday talab Oʻzbekiston Respublikasining «Sugʻurta faoliyati toʻgʻrisida»gi Qonunining 9-9-moddasi bilan belgilab qoʻyilgan.

Baʼzan tibbiy sugʻurtalashni shaxsiy masala deb, sugʻurtalashda mol-mulk bilan emas, balki sugʻurtalangan shaxsning shaxsiyati bilan bogʻliq manfaat sugʻurtalanadi, deb hisoblanadi. Biroq, bu xatodir. Tibbiy sugʻurtalashda sugʻurtalangan shaxsning unga kasallik tufayli yetkazilgan, qoʻshimcha xarajatlarni taqozo qilgan zarar bilan bogʻliq manfaatlari sugʻurtalanadi³. Agar kishi kasallikka chalinmasa, bu xarajatlar ham boʻlmas edi. Shuning uchun tibbiy sugʻurta sugʻurtaning mulkiy turiga kiradi. Ammo tibbiy sugʻurtaning mulkiy sugʻurtaning boshqa turlariga nisbatan alohida xususiyati shundaki, sugʻurta toʻlovlari yetkazib boʻlingan zararining xarakteriga ega boʻlmaydi, balki ular ushbu zararining oldini oladi, chunki davolash xarajatlarini sugʻurtalangan shaxsning oʻrniga sugʻurtalovchi toʻlaydi. Sugʻurtaning ushbu turi boʻyicha sugʻurta hodisasi deb sugʻurtalangan shaxsning sugʻurta muddati davomida tibbiy xizmat koʻrsatilishini talab qilib tibbiyot muassasasiga murojaat qilishiga aytiladi. Bunda ushbu murojaatga mijozning salomatligiga baxtsiz hodisa, oʻtkir kasallik yoki surunkali kasallikning kuchayishi kabi sabablar orqali zarar yetgan boʻlishi lozim

---

³ Ю. Фогельсон. Введение в страховое право. Просто о сложном. 2-ое издание, М., БИК, 2001.

(ko‘zda tutilgan istisnolardan tashqari). Natijada sug‘urtalovchining sug‘urtalangan shaxsga ko‘rsatilgan tibbiy xizmatlar uchun sug‘urta summasi va limiti doirasidagi sug‘urta to‘lovini amalga oshirishi majburiyati vujudga keladi.

Avval aytib o‘tilganidek, O‘zbekistonda risklarni baholash uchun salomatlikning ahvoli to‘g‘risidagi deklaratsiya qo‘llaniladi. Agar sug‘urtalangan shaxs ushbu deklaratsiyada ma‘lum bir surunkali kasallik borligini ko‘rsatsa, asosiy sug‘urta mukofotiga oshiruvchi koeffitsient qo‘llaniladi. Sug‘urta mukofotining miqdorini aniqlashda sug‘urtalangan shaxsning yoshi, sug‘urtalash dasturi, sug‘urta summasi va albatta, sug‘urtalash davri kabi muhim omillar asosiy rol o‘ynaydi. Biroq agar juda ko‘p sonli sug‘urtalangan shaxslarni sug‘urtalash lozim bo‘lsa, yosh mezoni odatda hisobga olinmaydi.

Sug‘urtalash dasturi sug‘urtalangan shaxslarning quyidagi xizmatlarni ko‘rsatish bilan bog‘liq ma‘lum xarajatlarni qoplashni ko‘zda tutishi mumkin:

- Ambulatoriya-poliklinika xizmati ko‘rsatish;
- Shifokorni uyga chaqirish;
- Tez va shoshilinch tibbiy yordam;
- Statsionar xizmat ko‘rsatish;
- Ambulatoriya-poliklinika xizmati ko‘rsatish davrida dori-darmon bilan ta‘minlash;
- Favqulodda shoshilinch stomatologik yordam;
- Emlash;
- Tibbiy tekshiruv;
- Tibbiy evakuatsiya va boshqalar.

Homiladorlik va farzand tug‘ilishi bilan bog‘liq xarajatlar standart sug‘urta shartnomalarida ko‘zda tutilmaydi va istisnolar toifasiga kiritiladi. Bu yerda shuni aytib o‘tish o‘rinliki, bunday istisnolarga sog‘liqni saqlash tizimi ta‘sir qiladi, masalan, O‘zbekistonda farzand tug‘ilishi yoki yuqumli kasalliklarni davolash bepul bo‘lib, bu mazkur hodisalarni istisno qilish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. Shuningdek, sug‘urta mukofoti ham O‘zbekiston Respubliki fuqarolari uchun fuqaro bo‘lmaganlardan ko‘ra kamroq miqdorda belgilanadi. Buning sababi shuki,

tibbiyot muassasalaridagi narxlar fuqarolar va yurtimiz mehmonlari uchun alohida tayinlangan. U yoki bu shaxsni sug'urtaga qabul qilish mexanizmi, ya'ni ixtiyoriy tibbiy sug'urta polisini sotish va sug'urta polisi bo'yicha xizmat ko'rsatish quyidagi tartibda amalga oshiriladi:

Shartnoma tuzishda sug'urtalangan shaxs salomatlik holati to'g'risida deklaratsiya to'ldiradi. Bu hujjat ma'lum savollardan (masalan, «Surunkali kasallikka chalinganmisiz?») iborat bir varaqli anketa bo'lib, unga ko'ra sug'urtalovchi sug'urtalangan shaxsning salomatlik holatini va sug'urta uchun qabul qilinadigan risklarni aniqlaydi. Agar bir necha shaxs (o'n kishidan ortiq) sug'urtalanayotgan bo'lsa, muayyan vaziyatga bog'liq ravishda sug'urtalovchi salomatlik holati to'g'risida deklaratsiya to'ldirishni talab qilmasligi mumkin. Sug'urta shartnomasi imzolanib, sug'urta mukofoti kelib tushgach, sug'urtalovchi Assistans xizmatiga Bordero⁴ yuboradi. Borderoda ko'rsatilishi shart bo'lgan ma'lumotlarga sug'urtalangan shaxsning to'liq ismi-sharifi, sug'urta polisining tartib raqami, sug'urtalash dasturi, sug'urtalash muddati va shartnoma shartlari kiradi.

Sug'urtalangan shaxs kasallikka chalingan taqdirda Assistans xizmatiga murojaat qiladi. Assistans xizmati sug'urtalangan shaxsning murojaati sug'urta hodisasi bo'lish-bo'lmasligini aniqlaydi. Ijobiy qaror qabul qilingan taqdirda, koordinatorlar sug'urtalangan shaxsga sug'urtalovchi bilan tibbiy xizmatlar ko'rsatish to'g'risida shartnoma tuzgan u yoki bu tibbiyot muassasasiga yo'llanma beradilar. Ushbu tibbiyot muassasasida sug'urtalangan shaxsga ma'lum miqdorda tibbiy xizmatlar ko'rsatiladi. Sug'urtalangan shaxs tibbiyot muassasasiga kelganda sug'urta polisini va shaxsini tasdiqlovchi hujjat ko'rsatishi lozim. Sug'urtalangan shaxsga kerakli xizmatlar ko'rsatilgach, u o'ziga belgilangan miqdordagi xizmatlar ko'rsatilganligini tasdiqlovchi hujjat bo'lmish maxsus blankaga imzo chekadi. Tibbiyot muassasasi sug'urtalangan shaxsga ko'rsatilgan tibbiy xizmatlar uchun hisoblarni Assistans xizmatiga taqdim qiladi. Assistans xizmati o'z navbatida

---

⁴ Бордеро (фр. *Bordereau*) - перечень принятых на страхование и подлежащих перестрахованию рисков. А.А.Гвозденко Страхование. Учебник., Проспект, М. 2006г.

(masalan, to'lovni mustaqil ravishda amalga oshirgach) uni sug'urtalovchiga yetkazib beradi. Sug'urtalovchi ko'rsatilgan xizmatlarning ixtiyoriy tibbiy sug'urta shartnomasi shartlariga mosligini tekshirib ko'rgach, belgilangan tartibda hisoblar bo'yicha to'lovlarni amalga oshiradi.

Odatda ixtiyoriy tibbiy sug'urta bo'yicha sug'urtalangan shaxsga sug'urtalovchi tomonidan bevosita to'lov va qoplashlar amalga oshirilmaydi, shuning uchun to'lov yoki qoplashlarning kechikishi bilan bog'liq muammolar yuzaga kelmaydi.

Sug'urtalangan shaxsga bevosita to'lovlar (qoplashlar) amalga oshirish faoliyati O'zbekistonda ilk bor «Transinsurance Plus» sug'urta kompaniyasi tomonidan amalga oshirila boshlagan. Xususan, ixtiyoriy tibbiy sug'urta qoidalarida alohida ko'rsatib o'tilganidek, agar sug'urtalangan shaxs biror sabab bilan Assistans xizmatiga murojaat qila olmasa, tibbiyot muassasasiga bevosita murojaat qilishi, tibbiy xizmatlardan foydalanishi, so'ngra esa sug'urtalovchiga tegishli to'lovlarni amalga oshirish uchun hisoblarni taqdim qilishi mumkin. Bunday tizimning ijobiy va salbiy jihatlari qanday bo'lishini taxmin qilib ko'rish mumkin.

Buning ijobiy jihati shuki, sug'urtalangan shaxslar tibbiyot muassasalariga bevosita murojaat qilib, tibbiy xizmatlardan foydalanishlari mumkin. Bu juda qulay imkoniyat, chunki sug'urtalangan shaxsning qanday kasallikka chalinib qolishi va o'sha paytda uning assistans xizmatiga murojaat qiladigan ahvolda bo'lish-bo'lmasligi ma'lum emas (masalan, baxtsiz hodisa ro'y bersa, hodisa guvohlari uni shoshilinch tibbiyot muassasasiga yetkazib qo'yishlari va bunda uning sug'urtalanganligini mutlaqo bilmasliklari mumkin). Bu tizimning salbiy jihati shundan iboratki, sug'urtalovchi mazkur hodisaning sug'urta hodisasi bo'lgan-bo'lmaganligini aniqlashi qiyin bo'ladi, bu esa o'z navbatida unga mayda va mashaqqatli ish hajmini oshirib yuboradi.

Bunday amaliyot har kuni sodir bo'lavermaydi, shuning uchun bugungi kunda faqat sug'urtalangan shaxsni assistans xizmati ma'lumotlar omboridan topib, aniqlashgagina vaqt ketishi mumkin (masalan, sug'urtalovchining assistans

xizmatiga borderoni o'z vaqtida yetkazib bermaganligi sababli, assistans xizmatining ma'lumotlar omboriga ma'lumotlar kiritishdagi texnik xatolar tufayli), yoki assistans xizmati koordinatorlari sug'urtalangan shaxsni shifokorning qabuliga avvaldan yozdirib, klinikaga yuborishlari mumkin. Sug'urtalangan shaxs esa o'z vaqtini rejalashtirib, belgilangan vaqtda tibbiyot muassasasiga borishi va shifokor boshqa bemorni qabul qilayotganligi uchun kutib qolishi mumkin. Bu yerda ayb sug'urtalangan shaxsni unutib qo'ygan shifokorda yoki assistans xizmati koordinatorida bo'lishi mumkin, lekin har qanday holatda ham asosiy ayb jarayonni o'z nazorati ostiga olmagan assistans xizmatida bo'ladi.

1.2. Fuqarolarni kasalliklardan ehtiyot shart sug'urta qilishning tashkil etilishi va uning aholi salomatligini saqlashdagi ahamiyati

Kasalliklardan ehtiyot shart sug'urta qilish - sug'urta ta'minotining belgilab qo'ygan pul summasi to'lanishini yoki kasallik va/yoki sog'liqning izdan chiqishi munosabati bilan Sug'urta qildiruvchi (Sug'urtalangan shaxsning) pul kompensatsiyasini (yoki uning ham, buning ham kombinatsiyasi) ta'minlovchi, Umumiy sug'urta tarmog'ining 2 klassga oid sug'urta turlari jami hisoblanadi.

Bunda O'zbekiston Respublikasida tug'ilgandan boshlab to vafot etgunga qadar doimiy yashaydigan fuqorolar, chet el fuqorolari va fuqoroligi bo'lmagan shaxslar Sug'urtalangan shaxslar bo'lishlari mumkin hamda sug'urtalovchi sug'urta hodisasi yuz berganda Sug'urtalangan shaxsga yoki Manfaatdor shaxsga Sug'urta pulini (ta'minotini) Davlat ijtimoiy sug'urta ta'minotidan qa'tiy nazar to'la yoki qisman to'lashga majburdir.

Sug'urtalovchi bilan Sug'urta shartnomani tuzgan muomila layoqatiga ega bo'lgan O'zbekiston Respublikasini fuqarolari, O'zbekiston Respublikasida doimiy yashaydigan chet el fuqarolari, fuqaroligi bo'lmagan hamda O'zbekiston hududida faoliyat ko'rsatayotgan yuridik shaxslar, Sug'urta qildiruvchilar hisoblanadilar.

Sug'urta qildiruvchilar yoki Sug'urtalangan shaxslarning hayoti va sog'lig'iga bog'liq Qonunlarga zid kelmaydigan mulkiy qiziqishlari va ishga layoqatligini tiklash Sug'urta ob'ekti hisoblanadi.

Sug'urta qildiruvchining yozma ravishdagi arizasiga asosan yoki Sug'urta mukofotini to'lanishi bilan sug'urta shartnoma tuziladi. Sug'urta qildiruvchi: yuridik shaxs bo'lganda sug'urta shartnoma tuziladi, jismoniy shaxs bo'lganda Sug'urta polisi rasmiylashtiriladi.

Sug'urta qildiruvchi arizada ko'rsatilagach quyidagi ma'lumotlarni to'ldirishi shart;

- Sug'urta qildiruvchining, tashkilotning nomi (Sug'urtalangan shaxslarning) to'liq ismi sharifi, tug'ilgan sanasi, turar manzilgohi, jinsi, pasport ma'lumoti;
- Ishlash joyi, kasbi;
- Kasallik nomi va/yoki Tibbiy sug'urtalash dasturi;
- Sug'urtalangan shaxsning sog'lig'i haqidagi to'liq ma'lumot (ilgari qanday kasalliklarga chalinganligi va davolanganligi);
- Sug'urta pulini miqdori;
- Sug'urta muddati;
- Sug'urta qildiruvchining imzosi (muhri).

Sug'urtalovchi arizada keltirilgan ma'lumotlarni tekshirishi mumkin.

Tekshirish natijasida Sug'urta qildiruvchi noto'g'ri ma'lumotlar bergan bo'lsa. Sug'urtalovchi Sug'urta shartnoma (Sug'urta polisi) ni tuzmaslik huquqiga ega.

Bu holat Sug'urta shartnoma amal qilish davrida ma'lum bo'lsa, u holda Sug'urtalovchi Sug'urta shartnomani bir taraflama muddatidan oldin bekor qilishi va to'langan Sug'urta tovon pulini qaytarib olish hamda Sug'urta mukofotini to'liq yoki bir qismini qaytarmaslik huquqiga ega.

Sug'urta mukofoti Sug'urta shartnomada ko'rsatilgan muddatda va miqdorda to'langandan keyin Sug'urta qildiruvchiga Sug'urta polisi beriladi.

Sug'urta shartnoma (Sug'urta polis)si 6 oydan kam va 1 yildan ortiq bo'lmagan muddatga tuziladi.

Sug'urta shartnomani tuzish istagini bildirgan shaxs asab va ruhiy, sil yoki ankologik kasalligi tufayli davolash dispanser hisobida turuvchilar, hamda kasalligi bo'yicha I-guruh nogironlari (olgan tan jarohati tufayli biror bir a'zosi amputatsiya qilinganlar II-III- guruh nogironlari bundan mustasno) bilan Sug'urta shartnoma tuzilmaydi.

Sug'urtalovchi bilan Sug'urta qildiruvchi o'rtasida huquq va majburiyatlari to'g'risidagi bir xil kuchga ega bo'lgan 2 nushada yoki Tibbiy muassasani jalb qilgan holda (kelishilgan holda) 3 nushada shartnoma tuziladi. Sug'urta qildiruvchisi jismoniy shaxs bo'lsa, unga Sug'urta polisi va Sug'urtalash Qoidasidan ko'chirma taqdim etiladi.

Sug'urta muddatida, Sug'urta shartnoma (Sug'urta polisi) da ko'rsatilgan kasallikka chalinishi yoki sog'lig'i izdan chiqishi tufayli sug'urtalangan shaxs tibbiy muassasaga murojaat qilishi va unga tibbiy xizmat ko'rsatilishi, sug'urta hodisasi hisoblanadi.

Sug'urtalangan shaxsning Sug'urta shartnomada ko'rsatilgan kasallikka chalinganda yoki shu kasallik natijasida sog'lig'i ishdan chiqqanda zudlik bilan Sug'urtalovchiga murojaat etadi (Murojaat qilishning barcha turlaridan foydalangan holda).

Sug'urtalangan shaxs murojaatida quyidagi ma'lumotlarni Sug'urtalovchiga xabar berishi shart:

- Sug'urta polisini raqami va sanasi;
- Sug'urtalangan shaxsning ismi sharifi;
- Murojaat qilayotgan vaqtdagi manzilgohi;
- Sug'urtalangan shaxsni sog'lig'i haqida qisqa ma'lumot va boshqalar.

Sug'urtalovchiga murojaat qilish imkoniyati bo'lmagan holatlarda Sug'urtalangan shaxs Sug'urta shartnoma (Tibbiy sug'urtalash dasturi)da ko'rsatilgan Tibbiy muassasaga murojaat qiladi. Sug'urtalovchi, Sug'urtalangan shaxsni Tibbiy muassasada tibbiy xizmat ko'rsatilishini tashkil etadi,

Sug'urtalangan shaxs Tibbiy muassasaga, Sug'urta polisini va shaxsini tasdiqlovchi hujjat ko'rsatishi shart.

Quyidagi hodisalar Sug'urta hodisasi hisoblanmaydi:

- Sug'urta shartnoma (Tibbiy sug'urtalash dasturi)da ko'rsatilmagan kasalliklar yoki shu kasalliklar oqibatida sog'lig'i ishdan chiqishi bo'yicha Sug'urtalangan shaxslarning Tibbiy muassasaga murojaat qilishi va tibbiy xizmat ko'rsatilishi;

- Spirtlik ichimliklar, narkotik moddalar va boshqa kuchli moddalarni isti'mol qilish natijasida Sug'urtalangan shaxs kasalliklarga chalinishi yoki jarohat olishi;

- Noqonuniy harakatlar, shu jumladan o'zini joniga qasd qilish natijasida Sug'urtalangan shaxslarning sog'lig'iga zarar etilishi (uchunchi shaxslarning noqonuniy harakati va taziqi ostida qilingan holatlar bundan mustasno);

- Sug'urta shartnoma (Tibbiy sug'urtalash dasturi)da ko'rsatilmagan Tibbiy muassasada tibbiy xizmat olinishi.

Sug'urta puli miqdori, kasallik turi yoki kasallik natijasida sog'liq izdan chiqishi (Tibbiy sug'urtalash dasturi) bo'yicha Sug'urtalanayotgan shaxslarini yoshini, kasbini, ish sharoitini inobatga olgan holda Sug'urtalovchi tomonida ishlab chiqilgan jadval asosida va Sug'urta qildiruvchi hohishi bilan Sug'urta shartnoma (Sug'urta polisi) da belgilanadi.

Sug'urta mukofoti Sug'urtalovchi tomonidan jadval asosida Sug'urta puliga nisbatan foiz yoki aniq pul miqdorida belgilanadi. Sug'urta mukofoti Sug'urta shartnoma (Sug'urta polisi) da ko'rsatilgan miqdorda quyidagicha to'lash mumkin:

- yuridik shaxslar pul o'tkazish yo'li bilan;
- jismoniy shaxslar xizmat ko'rsatadigan bank muassasasiga naqd pul to'lash, bankdagi omonat hisobidan, plastik kartochkalaridagi mablag'lardan pul o'tkazish yo'li bilan.

Sug'urta mukofoti shartnomada ko'rsatilgan muddatda to'lanmasa (Sug'urtalovchining hisob raqamiga kelib tushmasa), imzolangan Sug'urta shartnomasi tuzilmagan deb hisoblanadi va bekor qilinadi. Sug'urta qildiruvchi

bilan yangi Sugʻurta shartnomasi tuziladi. Eski Sugʻurta shartnomani davom ettirish qatʻiyan man etiladi. Yangi tuzilgan Sugʻurta shartnomasi boʻyicha Sugʻurta mukofot miqdori 5 foizga oshirilib oʻrnatilishi mumkin.

Sugʻurta shartnoma (Sugʻurta poli)si quyidagi hollarda amal qilishi toʻxtatiladi va Sugʻurtalangan shaxslarga Sugʻurta toʻvoni toʻlanmaydi:

- Sugʻurta muddati tugaganda;
- Sugʻurta puli toʻliq toʻlanganda;
- Sugʻurtalangan shaxsning vafot etganida;
- Sugʻurta qildiruvchi tomonidan Sugʻurta mukofotini oʻrnatilgan muddatda va miqdorda toʻlamaganda;

- Tomonlarning hohishi yoki talabi bilan (30 kun oldin ogohlantirilgan holda);

- Sugʻurta qildiruvchi yoki Sugʻurtalovchini Oʻzbekiston Respublikasi Qonunchiligi asosida yopilishi natijasida;

- Sugʻurta shartnoma (Sugʻurta polis)da Sugʻurtalanmagan shaxslar foydalanganligi aniqlanganda.

Sugʻurta qildiruvchi (Sugʻurtalangan shaxs)ning majburiyati:

- a) Sugʻurta shartnoma (Sugʻurta poli)si tuzilayotganda yoki amal qilish davrida Sugʻurta qildiruvchi oʻziga maʼlum boʻlgan, Sugʻurta hodisasi boʻlishi ehtimolini va uni yuz berishi tufayli kutilayotgan zarar miqdori haqidagi maʼlumotlarni habar qilish;

- b) Sugʻurta mukofotini oʻrnatilgan muddatda va miqdorda toʻlash;

- v) Kasallikka yoki sogʻligʻi izdan chiqqan holatlarda, darhol Sugʻurtalovchiga xabar berish;

- g) Sugʻurtalangan va manfaatdor shaxslarga sugʻurtalash Qoidalarini tanishtirish;

- d) Tibbiy xizmatlar olishda, tibbiyot xodimlarining maslahat va koʻrsatmalariga amal qilish;

- e) Sugʻurtalovchiga Sugʻurta hodisaga taalluqli boʻlgan barcha hujjatlarni taqdim etish.

Sug'urta qildiruvchi (Sug'urtalangan shaxs) ning huquqlari:

- a) Sug'urtalovchidan Sug'urta shartnoma shartlari bo'yicha maslahat olish;
- b) Sug'urta tovonini olish;
- v) Manfaaddor shaxsni tayinlash.

Sug'urtalovchining majburiyatlari:

- a) Sug'urta qildiruvchini sug'urtalash Qoidalarini bilan tanishtirish;
- b) Sug'urta mukofoti o'rnatilgan muddatda va miqdorda to'langandan keyin Sug'urta polisi berish;
- v) Sug'urta hodisasi ro'y berganda Sug'urtalangan shaxsga (manfaaddor shaxsga) Sug'urta tovonini to'lash;
- g) Sug'urtalanayotgan shaxs kasallik yoki kasallik natijasida sog'lig'i ishdan chiqqanda Tibbiy xizmat ko'rsatishni tashkil etish.

Sug'urtalovchining huquqlari:

- a) Sug'urta qildiruvchi bergan ma'lumotlarni va Sug'urta shartnoma shartlarini bajarilishini tekshirish;
- b) Sug'urta hodisasi ro'y berganda, Sug'urta tovonini miqdorini aniqlash bo'yicha Tibbiy komissiya tarkibida ishtirok etish va kerakli hujjatlarni talab qilish;
- v) Xolis ekspertiza o'tkazish;
- g) Sug'urta qildiruvchining (Sug'urtalangan shaxsning) harakatlari shubha tug'dirgan holatlarda Sug'urta tovonini to'lashni kechiktirish;
- d) Amaldagi Qoida va qonunchilikda belgilangan tartibda Sug'urta tovonini to'lashni rad etish.

Sug'urtalangan shaxs (Manfaaddor shaxs) Sug'urta hodisasi bo'yicha Sug'urta tovonini olish uchun (Sug'urta hodisasi ro'y bergan kundan uch oy muddat ichida) Sug'urtalovchiga ariza va quyidagi hujjatlar bilan murojaat qilinadi:

-Sug'urta hodisasini tasdiqlovchi Tibbiy muassasaning ma'lumotnomasi (195/4 shakl va boshqalar);

-TMEK sidan berilgan nogironlik to'g'risidagi guvohnomasining nusxasi;

- FXDYO idorasi bergan o'lim to'g'risidagi guvohtomasining nusxasi;
- Manfaatdor shaxsning pasport nusxasi;
- Vorislilik huquqi to'g'risidagi guvohtoma va boshqalar.

Taqdim etilgan barcha hujjatlar muhrlangan, imzolangan va berilgan sanasi raqamlari bo'lishi shart.

Berilgan hujjatlar asosida Sug'urtalovchi, Sug'urta hodisani ro'y berganligi yoki bermaganligi haqida qaror qabul qiladi. Sug'urta hodisasi tasdiqlanganda Sug'urta tovonini miqdorini belgilaydi.

Sug'urta hodisasi tasdiqlanmagan holatlarda Sug'urtalangan shaxsga e'tiroz xati yozilib, unda Sug'urta hodisasi tasdiqlanmagan sabablari to'liq bayon etiladi.

Sug'urta tovonini, dalolatnoma imzolangan kundan 5 bank kuni ichida Sug'urtalangan shaxsning (Manfaatdor shaxsning) bankdagi omonat daftarchasiga, plastik kartochka hisob raqamiga yoki Tibbiy muassasa hisob raqamiga uning yozma arizasiga binoan pul o'tkazish yo'li bilan to'lanadi.

Tibbiy xizmat ko'rsatish shartnomasi bo'yicha Sug'urta tovonini Sug'urtalovchi tomonidan Tibbiy muassasaga, Sug'urtalangan shaxsning olgan Tibbiy xizmatlarini qoplash uchun ham o'tkazilishi mumkin.

Sug'urta puli, to'langan Sug'urta tovonini miqdoriga kamayadi.

Sug'urta qildiruvchi (Sug'urtalangan shaxs) qo'shimcha Sug'urta mukofoti to'lash bilan, Sug'urta puli miqdorini to'ldirish huquqiga ega. Bunda Sug'urta muddatini o'zgartirish (cho'zish) qat'iy man etiladi.

Sug'urta shartnomaning shartlarini bajarmaganlik yoki kerakli darajada bajarmaganlik uchun tomonlar O'zbekiston Respublikasi "Xo'jalik yurituvchi sub'ektlar faoliyatining shartnomaviy - huquqiy bazasi to'g'risidagi" Qonunida belgilangan javobgarlikni teng darajada olib boradilar.

Sug'urta shartnomadan, Sug'urtalovchi va Sug'urta qildiruvchi o'rtasida kelib chiqadigan barcha nizolar o'zaro kelishuvga asosan, kelishish imkoni bo'lmasa, O'zbekiston Respublikasida amaldagi Qonunlarda belgilangan tartibda ko'rib chiqiladi.

Sug'urta shartnoma bo'yicha kelib chiqadigan nizolar bo'yicha tomonlar O'zbekiston Respublikasi Qonunlarida ko'zda tutilgan tartibda da'vo qo'zg'atishlari mumkin.

Fuqarolik kodeksining 921-moddasiga ko'ra shaxsiy sug'urta shartnomasi bo'yicha bir taraf (sug'urtalovchi) boshqa taraf (sug'urta qildiruvchi) to'laydigan, shartnomada shartlashilgan haq (sug'urta mukofoti) evaziga sug'urta qildiruvchining o'zining yoxud shartnomada ko'rsatilgan boshqa fuqaro (sug'urtalangan shaxs)ning hayoti eki sog'lig'iga zarar etkazilgan, u muayyan yoshga to'lgan yoki uning hayotida shartnomada nazarda tutilgan boshqa voqea (sug'urta hodisasi) yuz bergan hollarda shartnomada shartlashilgan pulni (sug'urta pulini) bir yo'la yoki vaqti-vaqti bilan to'lab turish majburiyatini oladi.

Shaxsiy sug'urta shartnomasi kimning foydasini ko'zlab tuzilgan bo'lsa, o'sha shaxs sug'urta pulini olish huquqiga ega bo'ladi. Agar shartnomada naf oluvchi sifatida boshqa shaxs ko'rsatilmagan bo'lsa, shaxsiy sug'urta shartnomasi sug'urtalangan shaxs foydasiga tuzilgan hisoblanadi. Boshqa naf oluvchi ko'rsatilmagan shartnoma bo'yicha sug'urtalangan shaxs vafot etgan taqdirda, sug'urtalangan shaxsning merosxo'rlari naf oluvchilar deb tan olinadi.

Sug'urtalangan deb hisoblanmaydigan shaxs foydasiga, shu jumladan sug'urtalangan shaxs hisoblanmaydigan sug'urta qildiruvchi foydasiga shaxsiy sug'urta shartnomasi faqat sug'urtalangan shaxsning ezma roziligi bilangina tuzilishi mumkin. Bunday rozilik bo'lmagan taqdirda, shartnoma sug'urtalangan shaxsning da'vosi bo'yicha, bu shaxs vafot etgan taqdirda esa, uning merosxo'rlari da'vosi bo'yicha haqiqiy emas deb topilishi mumkin. Bizning ushbu bitiruv-malakaviy ishimizda ko'rilayotgan sug'urta turi bo'lgan Kasallikdan ehtiyot shart sug'urta qilish sug'urta faoliyati klassifikatori umumiy sug'urta tarmog'idagi 2-klass asosida amalga oshiriladi. Ushbu klassda sug'urta ta'minotining belgilab qo'yilgan pul summasi to'lanishini yoki kasallik yoki soliqning izdan chiqishi munosabati bilan sug'urta qildiruvchining pul kompensatsiyasi (yoki uning ham, buning ham kombinatsiyasi)ni ta'minlovchi

sug'urta turlarining jami amalga oshiriladi, biroq bunda hayotni sug'urta qilish tarmoqlarining 4-klassi bo'yicha shartnomalar ko'zda tutilmaydi.

Sug'urta faoliyati klassifikatorida shaxsiy sug'urta klasslari

Klass tartib raqami	Klasning nomi	Mazmuni va sug'urta qilish shartlari bo'yicha talablar
1- klass	Hayot va annuitetlar	Quyidagi hollarda sug'urta summolari to'lash bo'yicha sug'urtalovchining majburiyatlarini nazarda tutuvchi, bir yildan ortiq muddatga amal qiluvchi hayotni sug'urta qilish turlari jami: — sug'urta qilinuvchining sug'urta muddati tamom bo'lgungacha yoki sug'urta shartnomasida belgilangan yoshgacha yashashi; — sug'urta qilinuvchining vafot etishi; shuningdek sug'urta shartnomasi amal qilishi davridagi joriy to'lovlar (annuitetlar), III klass bundan mustasno
2- klass	Nikoh va tug'ilish	Nikohga kirishda yoki bola tug'ilganda sug'urta summasi to'lanishini ta'minlovchi, bir yildan ortiq muddatga amal qiluvchi hayotni sug'urta qilish turlari jami
3- klass	Hayotni uzoq muddatli sug'urta qilish	Umrbod renta to'lanishi bilan birgalikda hayotni sug'urta qilish turlari jami
4- klass	Sog'liqni sug'urta qilish	Ko'rsatib o'tilgan sug'urta davri kamida besh yildan kam bo'lmagan muddatga yoki sug'urta qilinuvchining pensiya yoshiga etguniga qadar belgilanishi sharti bilan baxtsiz hodisa yoki muayyan turdagi baxtsiz hodisa yoki kasallik yoki kasallanish tufayli qattiq shikastlanish natijasida mehnatga layoqatlilikni yo'qotganda sug'urta summolari to'lanishini ta'minlovchi hayotni sug'urta qilish turlari jami. Bunda shartnomada ko'rsatilgan sug'urta davri sug'urtalovchi tomonidan bir tomonlama tartibda bekor qilinishi yoki o'zgartirilishi mumkin emas

2. Umumiy sug'urta tarmog'i

Klass tartib raqami	Klassning nomi	Mazmuni va sug'urta qilish shartlari bo'yicha talablar
1-klass	Baxtsiz hodisalardan ehtiyot shart sug'urta qilish	Quyidagi hollarda: a) baxtsiz hodisa yoki muayyan turdagi baxtsiz hodisa natijasida sog'liqning qattiq shikastlanishi, yoxud; b) baxtsiz hodisa yoki muayyan turdagi baxtsiz hodisa natijasida vafot etgan taqdirda, yoxud; v) kasallik yoki muayyan turdagi kasallik natijasida mehnat qobiliyatini yo'qotish, shu jumladan ishlab chiqarishda jarohatlanish va kasb kasalliklari, biroq 2-klass va IV klass bo'yicha sug'urta shartnomalarini istisno qilgan holda, sug'urta qilingan shaxsqa sug'urta ta'minotining belgilab qo'yilgan pul summasi yoki pul

		kompensatsiyasi to‘lanishini ta’minlovchi sug‘urta turlari jami
2-klass	Kasallikdan ehtiyot shart sug‘urta qilish	Sug‘urta ta’minotining belgilab qo‘yilgan pul summasi to‘lanishini yoki kasallik yoki soliqning izdan chiqishi munosabati bilan sug‘urta qildiruvchining pul kompensatsiyasi (yoki uning ham, buning ham kombinatsiyasi)ni ta’minlovchi sug‘urta turlari jami, biroq hayotni sug‘urta qilish tarmoqlarining 4-klassi bo‘yicha shartnomalarni istisno qilgan holda

Mamlakatimiz sug‘urta tarixida muhim burilish yasagan, 2002 yil 27 noyabrda 413-son bilan qabul qilingan “Sug‘urta bozorini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori asosida sug‘urtalovchilar va sug‘urta brokerlarining sug‘urta faoliyatini litsenziyalash to‘g‘risidagi Nizom qabul qilingan bo‘lib, ushbu nizomga 1-ilova sifatida sug‘urta faoliyati klassifikatori qabul qilingan. Mazkur klassifikatorga ko‘ra mamlakatimizda sug‘urta sohasi ikkita tarmoqqa bo‘lindi, bular to‘rtta klassdan iborat hayot sug‘urtasi tarmog‘i va o‘n yettita klassdan tashkil topgan umumiy sug‘urta tarmoqlari hisoblanadi.

I bob bo‘yicha xulosalar

Sug‘urta mukofoti turli usullarda to‘lanishi mumkin:

- sug‘urtalovchining hisob raqamiga. Agar sug‘urta shartnomasida boshqacha shart ko‘zda tutilgan bo‘lmasa, naqd pulsiz shaklda sug‘urta shartnomasi imzolanganidan keyin besh bank kuni ichida;

- naqd pul bilan sug‘urtalovchining kassasiga sug‘urta shartnomasi tuzilgan va imzolangan kuni to‘lash orqali.

Sug‘urta to‘voni, dalolatnoma imzolangan kundan 5 bank kuni ichida Sug‘urtalangan shaxsning (Manfaatdor shaxsning) bankdagi omonat daftarchasiga, plastik kartochka hisob raqamiga yoki Tibbiy muassasa hisob raqamiga uning yozma arizasiga binoan pul o‘tkazish yo‘li bilan to‘lanadi.

Tibbiy xizmat ko‘rsatish shartnomasi bo‘yicha Sug‘urta to‘voni Sug‘urtalovchi tomonidan Tibbiy muassasaga, Sug‘urtalangan shaxsning olgan Tibbiy xizmatlarini qoplash uchun ham o‘tkazilishi mumkin.

Sug‘urta puli, to‘langan Sug‘urta to‘voni miqdoriga kamayadi.

Sugʻurta qildiruvchi (Sugʻurtalangan shaxs) qoʻshimcha Sugʻurta mukofoti toʻlash bilan, Sugʻurta puli miqdorini toʻldirish huquqiga ega. Bunda Sugʻurta muddatini oʻzgartirish (choʻzish) qatʼiyan man etiladi.

II bob. Oʻzbekistonda milliy sugʻurtalovchilar tomonidan amalga oshirilayotgan kasalliklardan ehtiyot shart sugʻurtalashning joriy holati va rivojlanish tendensiyalari

2.1 Fuqorolarni kasalliklardan hamda boshqa baxtsiz hodisalardan ehtiyot shart sugʻurtalashning hozirgi holati va uni tahlili

Hozirgi vaqtda kasalliklardan va boshqa baxtsiz hodisalardan sugʻurtalash ixtiyoriy va majburiy koʻrinishda amalga oshiriladi. Oʻzbekiston Respublikasida baxtsiz hodisalardan majburiy sugʻurtalash yoʻlovchilar, soliq idorasi xodimlari, bojxona idorasi xodimlari, milliy xavfsizlik xizmati xodimlari, ichki ishlar idorasi Oʻzbekiston Respublikasi Mudofaa Vazirligi, Ichki ishlar vazirligi, Milliy xavfsizlik xizmati, Davlat bojxona qoʻmitasi, Favqulodda vaziyatlar vazirligi, Davlat soliq idoralari, favqulodda vaziyatlar idorasi xodimlari xayoti Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1994 yil 26 yanvar va 10 dekabrlardagi 38/631 sonli Qarorlariga asosan sugʻurtalanadi.

Sugʻurtaning ushbu turi bilan asosan davlat sugʻurta tashkilotlari shugʻullanishadi.

Majburiy davlat sugʻurtasini 2003 yil 1 yanvardan boshlab “Oʻzbekinvest” eksport-import milliy sugʻurta kompaniyasi oʻtkazib kelmoqda. Ushbu sugʻurta turlari boʻyicha sugʻurta tarifi bir sugʻurtalanuvchiga bir yilga eng kam oylik ish haqining miqdorida belgilanadi.

Davlat soliq idorasi xodimlari uchun sugʻurta summasi 80 barobar minimal ish haqi miqdorida belgilangan⁵. Har-bir sugʻurtalangan davlat soliq idorasi xodimlari uchun sugʻurta mukofoti 20 barobar eng kam ish haqi miqdorida

---

⁵ Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1994 yil 10 dekabrda 631-sonli Qarori. “Norma” huquqiy-meyoriy xujjatlar manbaasi.

belgilangan. Belgilangan sug'urta mukofoti O'zbekiston Respublikasi davlat soliq idorasi tomonidan tegishli davlat sug'urta tashkilotiga o'tkazilib beriladi.

Davlat soliq idorasi xodimlarining hayotini majburiy davlat sug'urtasi bilan "Kafolat sug'urta kompaniyasi" AJ 2002 yilning 31 dekabriga qadar shug'illangan.

2003 yilning 1 yanvaridan e'tiboran mazkur sug'urta turi bilan "O'zbekinvest" eksport-import milliy sug'urta kompaniyasi shug'ullanib kelmoqda. Sug'urta mukofotlari sug'urtalanuvchi uchun respublika byudjeti mablag'lari hisobidan to'lanadi.

1994 yilning 1 yanvaridan harbiy majuriyati bor va harbiy xizmatchilarning hayoti o'lim, kotuziya olishdan va turi xil kasalliklardan sug'urtalana boshladi. Sug'urtalashning asosiy shartlaridan biri mazkur sug'urta hodisasi faqat xizmat faoliyati bilan bog'liq hollarni o'z ichiga oladi.

Sug'urtachi sug'urtalangan xodimlar xizmat davrida halok bo'lsa, yoki xizmat muddati tugagandan keyin bir yil moboynida kontuziya olishi bilan vafot etsa sug'urtalangan xodimning vorislariga 7 yillik eng kam ish haqi miqdoridagi sug'urta qoplamasi to'lanadi⁶. Sug'urta qoplamasini olish uchun vorislar ularning vorisligini tasdiqlovchi hujjatlar taqdim qilishadi.

Xodimlar xizmat o'tash davrida nogiron bo'lgan hollarda(xizmat muddati tugagandan keyin bir yil muddat davomida) agar xodim :

- 1- guruh nogironi bo'lsa 75%;
- 2- guruh nogironi -50%;
- 3-guruh nogironi -30% miqdorida sug'urta qoplamasi to'lab beriladi.

Harbiy xizmatchi xizmat burchini o'tash vaqdidagi og'ir yarador bo'lsa -20%, engil yarador bo'lsa 10% miqdorida sug'urta qoplamasi to'lanadi.

Harbiy xizmatchilarning hayotini davlat sug'urtasi uchun sug'urta mukofoti tarif stavkasi har-bir xodim uchun eng kam ish haqining 20% miqdorida, bir yil uchun belgilangan.

---

⁶ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1994 yil 26 yanvardagi 38-sonli Qarori, "Norma" huquqiy-meyoriy manbaa.

Ushbu sugʻurta turini “Kafolat sugʻurta kompaniyasi”AJ 2002 yilning 31 dekabriga qadar olib bordi. 2003 yilning 1 yanvaridan harbiy xizmatchilarning hayot sugʻurtasini “Oʻzbekinvest” eksport-import milliy sugʻurta kompaniyasi amalga oshira boshladi.

Bundan tashqari umumiy foydalanishdagi havo, temir yoʻl, ichki suv va avtomobil transporti yoʻlovchilarining majburiy shaxsiy davlat sugʻurtasi belgilangan. Sugʻurtaning ushbu turida sugʻurta mukofotlari va sugʻurta qoplamalari miqdorlari olingan jarohat ogʻirlik darajasiga qarab belgilanadi.

Umumiy foydalanishdagi havo, temir yoʻl, ichki suv va avtomobil transporti yoʻlovchilarining majburiy shaxsiy davlat sugʻurtasi Oʻzbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi, qonunlar va sugʻurta tashkilotlarining meyoriy hujjatlari talablari asosida tartibga solinadi.

Shu bilan bir qatorda Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2015 yil 21 mayda “Tashuvchilarning fuqorolik javobgarligini majburiy sugʻurtalash” toʻgʻrisidagi Qonuniga muvofiq ravishda “Tashuvchilarning fuqorolik javobgarligini majburiy sugʻurtalash boʻyicha bir yoʻlovchi uchun sugʻurta puli 11000 AQSH dollar qilib belgilanib, undan 10000 AQSH dollari yoʻlovchining sogʻligʻiga etkazilgan zarar uchun, qolgan 1000 AQSH dollari yoʻlovchining mol-mulkiga etkazilgan zararlar uchun qoplanishi belgilab qoʻyilgan. Mazkur qonun loyihasi ijrosini yanada takomillashtirish maqsadida 3 ta davlat ulushiga ega boʻlgan kompaniyalarga koʻrib chiqish uchun taqdim etilgan.

Bolalarni baxtsiz hodisalardan ehtiyot shart sugʻurtalash shartnomalariga asosan 1 yoshdan 18 yoshgacha bolalar baxtsiz hodisalardan sugʻurtalanadi. Sugʻurta summasi sugʻurtachi va sugʻurtalanuvchi oʻrtasidan kelishilgan holda belgilanadi.

Sugʻurta mukofoti sugʻurta summasiga nisbatan belgilanadi. Bir yillik sugʻurta muddati bilan, 1 yoshdan 16 yoshgacha boʻlgan bolalar uchun 1.2%, 16 yoshdan 18 yoshgacha -1.6% sugʻurta mukofotlari belgilanishi mumkin.

Yo'lovchilarni sug'urtasi-baxtsiz hodisalardan ehtiyot shart sug'urtalashda yo'lovchilarning yo'l vaqtida baxtsiz hodisa yuz bergan vaqtida belgilangan sug'urta summasi qisman yoki to'liqligicha to'lab beriladi.

Yo'lovchilarning majburiy shaxsiy sug'urtasi havo, temir yo'l, dengiz, ichki suv, avtomobil transporti yo'lovchilariga tadbiiq qilinadi.

Sug'urtalangan yo'lovchining sog'lig'iga zarar etsa, yoki baxtsiz hodisa natijasida vafot etsa sug'urta summasi to'lab beriladi.

Shuningdek "Kafolat sug'urta kompaniyasi" AJ faoliyatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. Xususan, kompaniya eng yirik mintaqaviy bo'linmalar tarmog'iga ega bo'lishiga qaramay aholi va tashkilotlarga yaqinlashish hamda mijozlarga yanada qulayliklar yaratish maqsadida birgina so'nggi besh yilda respublikamizning 70 dan ortiq aholi manzilgohida (asosan qishloq tumanlari markazlarida) yangi bo'linmalarini ochdi. Hozirgi kunga kelib kompaniya tarkibida 165 ta hududiy bo'linmalar, jumladan, 15 ta filial, 38 ta bo'lim va 112 ta agentlik yuridik va jismoniy shaxslarga keng qamrovdagi sug'urta xizmatlarini ko'rsatmoqdalar. Bundan tashqari aholi va korxonatashkilotlarga bevosita joylarda sug'urta xizmati ko'rsatish sohasida kompaniyaning 1000 ga yaqin yuridik va jismoniy sug'urta agentlari safarbar etilgan.

Shu bilan bir qatorda "Kafolat sug'urta kompaniyasi" AJ aholi, korxonatashkilotlarga yanada yaqin bo'lish maqsadida xizmat ko'rsatish tarmog'ini kengaytirmoqda hamda har bir mijozning zamonaviy talablariga javob beruvchi sug'urta turlari spektrini taqdim etib kelmoqda. Kompaniya xodimlari mijozlarning talab va istaklarini qondira oladigan yangi yo'nalishlar va sug'urta turlarini yaratish ustida doimiy ravishda ish olib borishmoqda.

"Kafolat sug'urta kompaniyasi" AJ tashkil topgan dastlabki yillarda majburiy va ixtiyoriy sug'urta sohasining 25 turi bo'yicha xizmat ko'rsatilgan bo'lsa, hozirga kelib, umumiy sug'urta tarmog'ining barcha 17 ta klasslari doirasida 80 dan ortiq sug'urta turlarini taklif etib kelmoqda. Hususan, so'nggi yillarda ixtiyoriy tibbiy sug'urta, ipoteka sug'urtasi, lizing sug'urtasi, garovga qo'yilayotgan avtotransport vositalarini kompleks sug'urtalash, eksport shartnomalarini kompleks

sug'urtalash, ijaraga olingan ko'chmas mulk sug'urtasi, tibbiyot xodimlarining kasbiy javobgarligini sug'urtalash kabi bir qancha yangi sug'urta turlari ishlab chiqilib amaliyotga tadbiiq etildi.

2014 yil yakuniga ko'ra kompaniyada jami sug'urta mukofotlari hajmi 42,3 mlrd. so'mni tashkil etib, 2012 yil ko'rsatkichiga nisbatan 9,5 mlrd. so'mga oshdi. Sug'urta mukofotlari umumiy hajmida 9,2% dan ortiq ko'rsatkich bilan kompaniya respublikadagi 31 ga yaqin sug'urtalovchilar o'rtasida 4- o'rinni egalladi.

Shu o'rinda ta'kidlash kerakki, mijozlar bilan ishlashning faolligi darajasini aks ettiruvchi sug'urta shartnomalari soni salkam 42,0 mingtani tashkil etib, bu bo'yicha esa kompaniya O'zbekistonda ikkinchi o'rinni egallab kelmoqda. SHu o'rinda ta'kidlash joizki tuzilgan shartnomalar sonining 81,4 foizi jismoniy shaxslar hissasiga to'g'ri kelmoqda.

Shuningdek "Kafolat sug'urta kompaniyasi" AJ tomonidan ko'rsatilgan sug'urta xizmatlari hajmi salkam 15,1 trln. so'mni tashkil etib, 2013 yil ko'rsatkichiga nisbatan 5,1 trln. so'mga oshdi.

Shu bilan bir qatorda kompaniya tomonidan sug'urta qoplamalarini to'lash uchun hujjatlarni rasmiylashtirish jarayonini takomillashtirish, sug'urta hodisasi sodir bo'lgan vaqt bilan sug'urta qoplamasini to'lash vaqti oralig'ini qisqartirishga alohida e'tibor berilmoqda.

Kompaniyaning sug'urta shartnomalari bo'yicha tuzilgan majburiyatlarni to'liq va o'z vaqtida bajarishga intilishi sug'urta hodisalari bo'yicha to'lovlarning o'sishida o'z tasdig'ini topmoqda. 2014 yil yakuniga ko'ra yuridik va jismoniy shaxslardan kelib tushgan 3023 ta da'vo arizalari yuzasidan sug'urta qoplamalari to'lab berildi, bu o'rta hisobda kuniga 7-8 ta sug'urta to'lovlari amalga oshirilganligidan dalolat beradi. Sug'urta qoplamalarining asosiy qismi transport vositalari egalarining fuqarolik javobgarligini majburiy sug'urtalash, ish beruvchining fuqarolik javobgarligini majburiy sug'urta qilish, garovga qo'yilgan mulkni sug'urtalash, yuridik va jismoniy shaxslarga tegishli mulk va avtotransport vositalarini sug'urtalash hamda shaxsiy sug'urta turlari hissasiga to'g'ri keladi.

Shuningdek “Kafolat sug‘urta kompaniyasi”AJ tomonidan umumiy sug‘urta tarmog‘ining 1-2-klasslari doirasida ko‘rsatiladigan sug‘urta xizmatlari ham o‘ziga xos-xususiyatga ega (3-jadvalga qarang).

3-jadval

“Kafolat sug‘urta kompaniyasi”AJ tomonidan baxtsiz hodisalardan ehtiyot shart sug‘urta qilish va kasallikdan ehtiyot shart sug‘urta qilish to‘g‘risida ma’lumot⁷

1-KLASS-BAXTSIZ HODISALARDAN EHTIYOT SHART SUG‘URTA QILISH BO‘YICHA:				
Amalga oshirilishi bo‘yicha	birlik	2012	2013	2014
- sug‘urta javobgarligi	mlrd.so‘m	896,62	1054,85	1241,00
- sug‘urta mukofoti	mln.so‘m	657,62	773,67	610,20
- sug‘urta qoplamasi (to‘lov)	mln.so‘m	197,29	232,10	273,06
- sug‘urta shartnomasi	dona	229231	269684	317275
2-KLASS-KASALLIKDAN EHTIYOT SHART SUG‘URTA QILISH BO‘YICHA:				
Amalga oshirilishi bo‘yicha	birlik	2012	2013	2014
- sug‘urta javobgarligi	mln.so‘m	326,93	384,63	452,50
- sug‘urta mukofoti	mln.so‘m	35,98	42,33	49,80
- sug‘urta qoplamasi (to‘lov)	mln.so‘m	10,79	12,70	14,94
- sug‘urta shartnomasi	dona	690	812	955
1-2-KLASS BO‘YICHA:				
Amalga oshirilishi bo‘yicha	birlik	2012	2013	2014
- sug‘urta javobgarligi	mln.so‘m	953,70	1122,00	1320,00
- sug‘urta mukofoti	mln.so‘m	715,28	841,50	990,00
- sug‘urta qoplamasi (to‘lov)	mln.so‘m	250,35	294,53	346,50
- sug‘urta shartnomasi	dona	5129	6035	7100

⁷ “Kafolat sug‘urta kompaniyasi” AJ ning yillik hisobot materiallari asosida tayyorlandi.

3-jadvalda, “Kafolat sug‘urta kompaniyasi”AJ tomonidan baxtsiz hodisalardan ehtiyot shart sug‘urta qilish va kasallikdan ehtiyot shart sug‘urta qilish bo‘yicha ma’lumotlar o‘z aksini topgan. Mazkur jadvalga ko‘ra, *1-klass baxtsiz hodisalardan ehtiyot shart sug‘urta qilish bo‘yicha* olingan sug‘urta javobgarligi 2012 yilda 896,62 mlrd.so‘mni, sug‘urta mukofoti 657,62 mln.so‘mni, sug‘urta qoplamasi 197,29 mln.so‘mni, sug‘urta shartnomasi 229231 donani, 2013 yilda sug‘urta javobgarligi 1054,85 mlrd.so‘mni, sug‘urta mukofoti 773,67 mln.so‘mni, sug‘urta qoplamasi 232,10 mln.so‘mni, sug‘urta qoplamasi 269684 donani, 2014 yilda sug‘urta javobgarligi 1241,00 mlrd.so‘mni, sug‘urta mukofoti 910,20 mln.so‘mni, sug‘urta qoplamasi 273,06 mln.so‘mni, sug‘urta shartnomasi 317275 donani tashkil etmoqda.

Shuningdek *2-klass kasallikdan ehtiyot shart sug‘urta qilish bo‘yicha* olingan sug‘urta javobgarligi 2012 yilda 326,93 mln.so‘mni, sug‘urta mukofoti 35,98 mln.so‘mni, sug‘urta qoplamasi 10,79 mln.so‘mni, sug‘urta shartnomasi 690 donani, 2013 yilda sug‘urta javobgarligi 384,63 mln.so‘mni, sug‘urta mukofoti 42,33 mln.so‘mni, sug‘urta qoplamasi 12,70 mln.so‘mni, sug‘urta shartnomasi 812 donani, 2014 yilda sug‘urta javobgarligi 452,50 mln.so‘mni, sug‘urta mukofoti 49,80 mln.so‘mni, sug‘urta qoplamasi 14,94 mln.so‘mni, sug‘urta shartnomasi 955 donani tashkil etgan.

Bu ko‘rsatkichlar tahlili natijasidan kelib chiqib, shunday xulosa chiqarish mumkinki, “Kafolat sug‘urta kompaniyasi”AJ tomonidan 2012,2013,2014 yillar davomida mijozlarga *1-klass baxtsiz hodisalardan ehtiyot shart sug‘urta qilish bo‘yicha* va *2-klass kasallikdan ehtiyot shart sug‘urta qilish bo‘yicha* ko‘rsatilgan sug‘urta xizmatlari juda sifatli hamda ishonchli ko‘rsatib kelayotganligidan dalolat beradi. Shu bilan bir qatorda kompaniya milliy sug‘urta bozorda ham o‘zining nufuzli kompaniyaligi bilan qolaversa sifatli sug‘urta xizmati bilan ajralib turadi. Shuning uchun ham hozirgi kunda kompaniyaning barcha viloyat hududlarida o‘zining filial va bo‘linmalariga egaligi hamda sug‘urtaning umumiy sug‘urta tarmog‘i bo‘yicha tegishli litsenziyaga olganligi munosabati bilan u umumiy

sugʻurta tarmogʻining barcha klasslari boʻyicha mijozlarga oʻzlarining sifatli sugʻurta xizmatlarini koʻrsatib kelmoqda.

Yuqumli kasalliklar bilan kasallanishdan sugʻurtalash boʻyicha mamlakatimizda “Oʻzbekinvest hayot” shoʻba sugʻurta kompaniyasi ham faoliyat olib bormoqda.

4-jadval

“Oʻzbekinvest hayot” shoʻba sugʻurta kompaniyasi tomonidan taklif etilayotgan yuqumli kasalliklardan ehtiyot shart sugʻurtalashning tarif stavkalari⁸

YOsh kategoriyasi	Sugʻurta summasi(mingsoʻmda)							
	40	50	60	70	80	90	100	200
	Yillik sugʻurta mukofoti(soʻmda)							
2-14	1200	1500	1800	2100	2400	2700	3000	6000
14-70	600	750	900	1050	1200	1350	1500	3000
YOsh kategoriyasi	Sugʻurta summasi(mingsoʻmda)							
	300	400	500	600	700	800	900	1000
	Yillik sugʻurta mukofoti(soʻmda)							
2-14	9000	12000	15000	18000	21000	24000	27000	30000
14-70	4500	6000	7500	9000	10500	12000	13500	15000

5-jadval

Kompaniya quyidagi yuqumli kasalliklar boʻyicha sugʻurtalanganlar uchun sugʻurta summalariga nisbatan foizlarda pul taʼminotini belgilagan⁹

Kasallik turi	Pul taʼminoti	Kasallik turi	Pul taʼminoti
Salmonellyoz	60%	Virusli gepatit A	30%
Stafilokokka	30%	Virusli gepatit V	50%
Botulizm	100%	Boshqa gepatit	60%

⁸ “Oʻzbekinvest hayot” shoʻba sugʻurta ning yillik hisobot materiallari asosida tayyorlandi.

⁹ “Oʻzbekinvest hayot” shoʻba sugʻurta ning yillik hisobot materiallari asosida tayyorlandi.

		turlari	
Brutsellyoz	80%	Epidemik parotit	50%
Difteriya	70%	Qizamiq	70%
Meningi infeksiyasi	80%	Ko'kyo'tal	80%
Quturish	100%	O'tkir poliometit	100%

Ushbu sug'urta turida sug'urta ob'ekti bo'lib, sug'urta shartnomasida ko'zda tutilgan yuqumli kasalliklarga chalinish natijasida sug'urtalangan shaxsning moddiy ta'minotining pasayishi bilan bog'liq mulkiy manfaatlar hisoblanadi.

Sug'urtalangan shaxs vafot etgan holatda uning uchun sug'urta qoplamasini olish huquqiga sug'urtalanuvchi tomonidan ko'rsatilgan har qanday shaxs ega bo'lishi mumkin. Agar shartnomada bunday shaxs belgilanmagan bo'lsa, sug'urta qoplamasini oluvchi qonun asosidagi merosxo'r hisoblanadi.

2.2. O'zbekistonda tibbiy sug'urta bozorini rivojlantirishdagi muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari

2015 yil yakunlariga bag'ishlangan yig'ilishda Prezident I.Karimov quyidagilarni ta'kidladi: "Biz uchun bebaho boylik bo'lgan xalqimizning sog'lig'ini saqlash maqsadida 2015 yilda 141 ta tibbiyot muassasasini qurish, rekonstruksiya qilish, kapital ta'mirlash va jihozlash uchun qariyb 500 milliard so'm mablag' sarflandi.

Respublika bolalar suyak-sil kasalliklari sanatoriysi, Toshkent tibbiyot akademiyasining Urganch filiali, Andijon va Buxoro shaharlaridagi viloyat ko'p tarmoqli tibbiyot markazlari, Qarshi va Samarqand shaharlarida viloyat bolalar ko'p tarmoqli tibbiyot markazlari, shuningdek, mamlakatimizning ko'plab tumanlarida tibbiyot birlashmalari rekonstruksiya qilinib, foydalanishga topshirildi. Qishloq vrachlik punktlarini optimallashtirish va zamonaviy diagnoz va davolash uskunalari bilan jihozlash ishlari nihoyasiga etkazildi.

Bu borada amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar natijasida keyingi besh yilda mamlakatimizda har 100 mingta chaqaloqqa nisbatan onalar o'limi 23,1 dan

19 taga, 5 yoshgacha bo'lgan bolalar o'limi 14,8 tadan 13,9 taga, chaqaloqlar o'limi 11 tadan 10,7 taga kamaydi.”¹⁰

Bugungi kunda O'zbekiston sug'urta bozori jadal sur'atlarda rivojlanib, 2014 yilda sug'urta bozorida 31 ta sug'urta tashkiloti, 4 ta sug'urta brokeri, assistans, adjaster va syurveyrlar 18 tani tashkil etib, aktuariylar esa 2 tani tashkil etdi. Sug'urta tashkilotlari bo'linmalari 993 tani, sug'urta agentlar soni esa 5,5 taga etdi. 2014 yilda sug'urta bozorida faoliyat yurituvchi jami sug'urta tashkilotlari tomonidan 439 134,1 mln.so'mni tashkil etib, sug'urta qoplamalari hajmi esa 74 632,6 mln. so'mni tashkil etdi.

6-jadval

Sug'urta bozori 2014 yil yakunlari bo'yicha sug'urta kompaniyalari kesimidagi ma'lumot¹¹

(mln. so'm)

T/r	Sug'urta tashkiloti nomlanishi	Sug'urta mukofotlari	O'zgarishi %da	Sug'urta to'lovlari	O'zgarishi %da
1	DASK "O'zagrosug'urta" (AJ)	83 076,7	134,7	13 979,3	166,8
2	"O'zbekinvest" EIMSK	60 710,4	137,6	12 710,2	47,4
3	DASK "Kafolat" (AJ)	42 133,4	135,3	9 301,9	146,5
4	"Kapital Sug'urta" AJ	26 622,1	142,7	4 206,0	131,9
5	"Alfa Invest" MChJ ST	25 736,7	124,0	2 577,4	131,5
6	"Alskom" AJ SK	24 724,0	133,3	2 020,2	158,5
7	"Asia Inshurans" MChJ SK	23 004,6	66,2	3 263,2	160,5
8	"Temiryo'l-Sug'urta" SK QK MChJ	17 594,7	128,5	921,2	96,6
9	"UVT Inshurans" MChJ SK	17 227,2	113,9	1 175,4	83,7
10	"O'zbekinvest Hayot" ShXJ SK	16 463,5	152,5	9 355,8	157,0
11	"Ingo-Uzbekistan" SAJ	13 168,3	143,9	2 368,8	119,7
12	"Agro Invest Sug'urta" AJ	11 451,7	309,4	5 379,2	475,7

¹⁰ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2015 yilda mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2016 yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan kengaytirilgan majlisi.

¹¹ www.mf.uz sayt materiallari asosida tayyorlandi.

13	"Gross Insurance" MChJ	8 642,7	170,9	327,9	266,1
14	"Euroasia Insurance" MChJ QK SK	7 416,0	197,1	189,1	117,8
15	"Universal-Sug'urta" AJ	7 291,6	102,9	878,4	57,5
16	"Sug'urta O'z" MChJ SK	6 715,5	107,1	236,8	112,7
17	"Xalq Sug'urta" MChJ SK	5 745,5	85,6	1 219,2	131,4

davomi

T/r	Sug'urta tashkiloti nomlanishi	Sug'urta mukofotlari	O'zgarishi %da	Sug'urta to'lovlari	O'zgarishi %da
18	"IShONCh" BSK MChJ	5 326,1	112,1	1 265,4	156,3
19	"Global Insurance Group" MChJ ST	4 134,4	218,5	34,9	30,7
20	"Mega Invest Insurance" MChJ SK	4 065,1	172,1	242,2	1 215,7
21	"Hamkor Sug'urta" MChJ	3 885,3	198,7	214,4	111,8
22	"Silk Road Insurance" AJ SK	3 834,6	168,1	303,3	172,3
23	"Kafil sug'urta" MChJ	3 595,0	140,5	33,8	50,4
24	"DD-General Insurance" MChJ	3 049,4	134,5	395,2	131,2
25	"Garant Insurance Group" ShSK	2 912,3	152,8	95,5	346,0
26	"Asko-Vostok" MChJ	2 701,9	133,6	37,6	975,0
27	"Temiryo'l Life" MChJ QK	2 692,3	-	612,7	-
28	"Alfa Life" ShXJ ST	2 351,6	226,5	1 106,1	153,0
29	"Madad" OAJ	1 872,0	140,3	34,4	445,5
30	"Unipolis" MChJ	988,6	50,4	147,0	132,2
31	"Chartis Uzbekistan" MChJ QK SK	1,1	0,1	-	-
	Jami:	439 134,1	129,7	74 632,6	111,5

O'zbekistonda ixtiyoriy tibbiy sug'urta turini ko'rsatishni ilk bor boshlagan sug'urta kompaniyasi – «O'zbekinvest» eksport-import milliy sug'urta kompaniyasidir. Ushbu kompaniya sug'urta bozordagi o'z faoliyatini 1994 yildayoq boshlagan edi. Biroq ixtiyoriy tibbiy sug'urta sektori faqat so'nggi

yillardagina dinamik rivojlana boshladi. Buni shundan ham ko‘rish mumkinki, 2005 yilda respublikada ixtiyoriy tibbiy sug‘urta xizmatlari ko‘rsatuvchi 3 tagina kompaniya mavjud bo‘lgan bo‘lsa, 2014 yil yakunlari bo‘yicha ularning soni 12 taga etgan. «O‘zbekinvest» EIMSK ixtiyoriy tibbiy sug‘urta ishida to‘plagan tajribaga faol tayanmoqdalar. Turli kompaniyalarning ixtiyoriy tibbiy sug‘urta dasturlarining mazmuni, sug‘urta xizmatlari ko‘rsatish shartlari va mexanizmlarining deyarli bir xilligi bejiz emas.

7-jadval

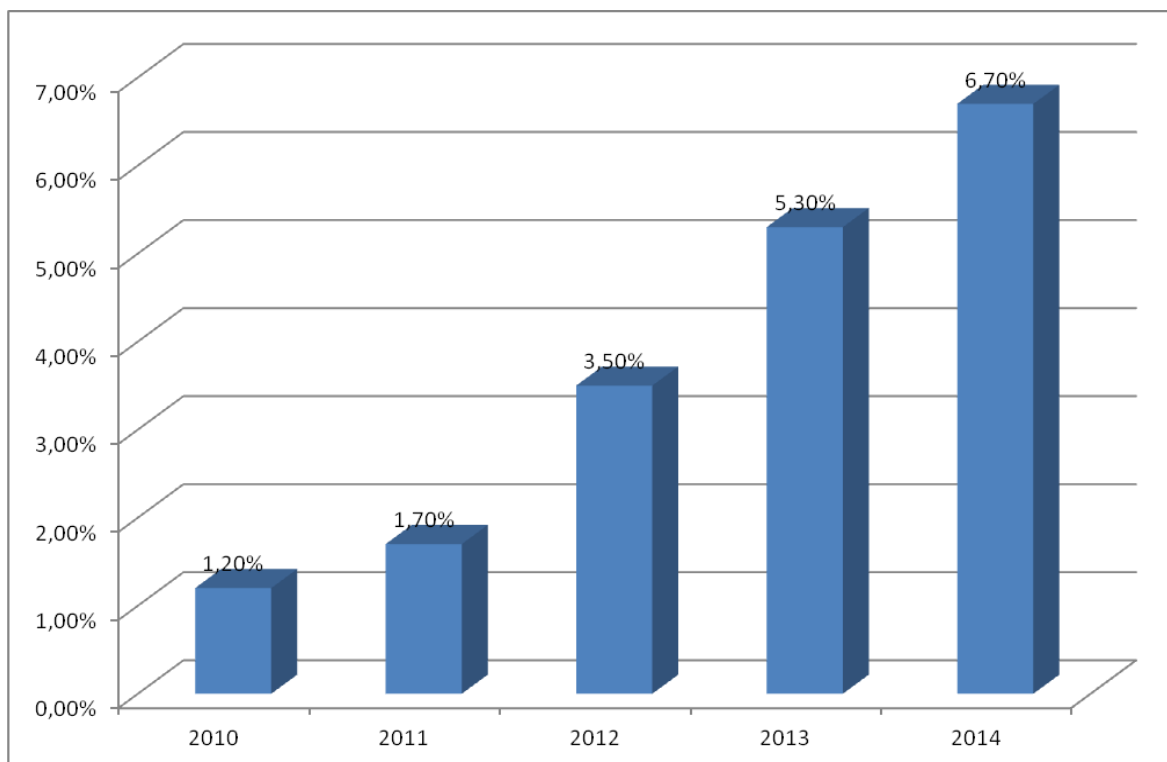
O‘zbekistonda ixtiyoriy tibbiy sug‘urta bozori rivojlanishining asosiy ko‘rsatkichlari (2010-2014 yillar)¹²

Ko‘rsatkichlar	2010	2011	2012	2013	2014
Ixtiyoriy tibbiy sug‘urta shartnomalari bo‘yicha sug‘urta mukofotlarining respublikada to‘plangan jami sug‘urta mukofotlari tarkibidagi ulushi, %	0,3%	0,8%	1,3%	1,7%	2,1%
Ixtiyoriy tibbiy sug‘urta shartnomalari bo‘yicha sug‘urta majburiyatlarining respublikadagi jami sug‘urta majburiyatlari tarkibidagi ulushi, %	0,1%	0,1%	0,3%	0,5%	0,7%
Ixtiyoriy tibbiy sug‘urta shartnomalari bo‘yicha sug‘urta to‘lovlarining respublikadagi jami sug‘urta to‘lovlari tarkibidagi ulushi, %	1,2%	1,7%	3,5%	5,3%	6,7%
Ixtiyoriy tibbiy sug‘urta shartnomalari bo‘yicha sug‘urta mukofotlarining zararliligi	33%	53%	53%	28%	33%

7-jadval ma’lumotlaridan ko‘rinib turibdiki, Ixtiyoriy tibbiy sug‘urta shartnomalari bo‘yicha sug‘urta mukofotlarining respublikada to‘plangan jami sug‘urta mukofotlari tarkibidagi ulushi 2010 yilda 0,3% ni tashkil etgan bo‘lsa, 2014 yilda 2,1 %ni tashkil etdi. Ixtiyoriy tibbiy sug‘urta shartnomalari bo‘yicha

¹² O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi ma’lumotlari.

sugʻurta majburiyatlarining respublikadagi jami sugʻurta majburiyatlari tarkibidagi ulushi 2010 yilda 0,1 % ni tashkil etgan boʻlsa, 2014 yilda 0,7 %ni tashkil etdi. Ixtiyoriy tibbiy sugʻurta shartnomalari boʻyicha sugʻurta toʻlovlarining respublikadagi jami sugʻurta toʻlovlari tarkibidagi ulushi 2010 yilda 1,2% ni tashkil etgan boʻlsa, 2014 yilda 6,7% ni tashkil etdi. Ixtiyoriy tibbiy sugʻurta shartnomalari boʻyicha sugʻurta mukofotlarining zararlilik ulushi 2010 yilda 33% ni tashkil etgan boʻlsa, 2014 yilda 33% ni tashkil etdi.

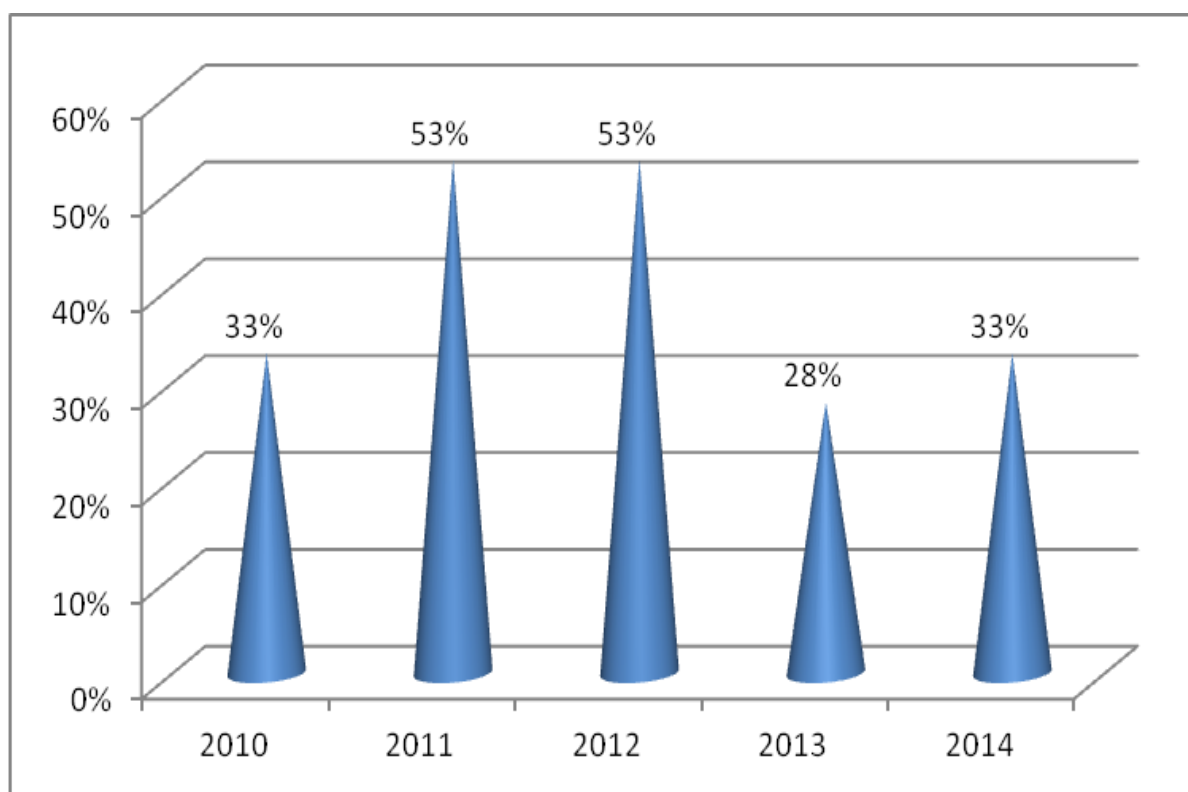
1-rasm. Ixtiyoriy tibbiy sugʻurta shartnomalari boʻyicha sugʻurta toʻlovlarining respublikadagi jami sugʻurta toʻlovlari tarkibidagi ulushi, % ¹³

Ayni paytda ixtiyoriy tibbiy sugʻurta shartnomalari boʻyicha sugʻurta toʻlovlari hajmining respublika sugʻurta toʻlovlari umumiy hajmidagi ulushi 2010 yilda 1,2%ni, 2011 yilda - 1,7% va 2012 yilda - 3,5%ni, 2013 yilda – 5,3%ni, 2014 yilga kelib esa 6,7% ni tashkil qilgan.

Oʻzbekiston sugʻurta bozorida ixtiyoriy tibbiy sugʻurta boʻyicha sugʻurta mukofotlarini yigʻishda «Oʻzbekinvest Hayot» sugʻurta kompaniyasi, «Asia

¹³ Oʻzbekiston Respublikasi Moliya vazirligi maʼlumotlari

Inshurans» sugʻurta kompaniyasi va «Oʻzbekinvest» EIMSKlar asosiy peshqadamlardan hisoblanadilar.

2-rasm. Ixtiyoriy tibbiy sugʻurta shartnomalari boʻyicha sugʻurta mukofotlarining zarariligi¹⁴

Ixtiyoriy tibbiy sugʻurta shartnomalari boʻyicha sugʻurta toʻlovlari ulushi boʻyicha esa 2010 yilda 33% ni, 2011 yilda - 53% ni va 2012 yilda – 53% ni, 2013 yilda – 28% ni, 2014 yilga kelib esa 33% ni tashkil qilgan.

Oʻzbekistonda ixtiyoriy tibbiy sugʻurta bozorining oʻziga xos xususiyatlaridan quyidagilarni koʻrsatib oʻtish mumkin:

Koʻpchilik hollarda surunkali kasalliklarni davolash emas, balki faqat shoshilinch tibbiy yordam sugʻurtalanadi. Masalan, bunday sugʻurtalash dasturlarida yuqumli, onkologik, tanosil, ruhiy kasalliklar, qand diabeti, sil va shu

¹⁴ Oʻzbekiston Respublikasi Moliya vazirligi maʼlumotlari.

kabi kasalliklar tufayli tibbiy yordam soʻrab murojaat qilish sugʻurta hodisalari deb tan olinmaydi.

Buning sabablaridan biri shuki, sugʻurta hodisalaridan istisno qilingan kasalliklarning koʻpchiligi mamlakatimiz qonunchiligiga koʻra bepul davolanishi kerak. Yana bir sabab – bir qator kasalliklarning sugʻurta doirasiga kiritilishi (masalan, qand diabeti) sugʻurta kompaniyalarining riskini jiddiy oshirib yuboradi va ularni sugʻurta mukofoti miqdorini oshirishga majbur qiladi.

Sugʻurta shartnomalarining atigi 40 foizigina (ekspert baholarga koʻra) sugʻurta hodisalarining minimal standart toʻplami doirasidan tashqaridadir. Sugʻurtalashning bunday kengaytirilgan dasturlari turli kasalliklarning

davolanishi va profilaktikasini oʻz ichiga oladi. Biroq, tabiiyki, ular sugʻurtalovchiga qimmatga tushadi.

Oʻzbekistonda ixtiyoriy tibbiy sugʻurta boʻyicha shartnomalarning asosiy qismi (ekspert baholarga koʻra 80-90% qismi) hozircha oʻz xodimlarini va ayrim holarda – oʻz oila aʼzolarini sugʻurtalovchi korxonalar bilan tuzilmoqda.

Odatda, sugʻurta kompaniyalar uchun jismoniy shaxslardan koʻra korporativ mijozlar bilan ishlash manfaatliroqdir. Birinchidan, bunda koʻlamdan tejaladi: mijozlarni jalb qilish va ularga xizmat koʻrsatishning oʻrtacha xarajatlari qisqaradi. Ikkinchidan, bunda ommaviylik taʼminlanadi va bu sugʻurta biznesining daromad keltiruvchanligining asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Uchinchidan, oʻz-oʻzini mustaqil ravishda sugʻurtalovchi jismoniy shaxslardan farqli ravishda kompaniyalarning xodimlari sugʻurta summasini faol sarflashga unchalik intilmaydilar. Gap shundaki, korporativ sugʻurtalashda xodim uchun sugʻurta mukofotini korxonaga toʻlaydi, jismoniy shaxs esa uni oʻzi toʻlaydi, shuning uchun ham sarflagan pullari evaziga maksimal foyda olishga, yaʼni sugʻurta summasining hammasini sarflashga intiladi.

Oʻzbekistonda ixtiyoriy tibbiy sugʻurta xizmatlarini koʻrsatish asosan foyda keltirmaydi. Biroq sugʻurta kompaniyalari sugʻurtalashning ushbu turini oʻz xizmatlari assortimentini kengaytirish maqsadida joriy qilib, rivojlantiradilar, chunki bu korporativ mijozlarni jalb qiladi. Sugʻurtalashning bir turi boʻyicha

ko'rsatilgan xizmatlarning sifatlaridan qoniqqan mijoz ushbu kompaniyaning boshqa xizmat turlarini ham bajonidil sotib oladi.

II bob bo'yicha xulosalar

Hozirgi vaqtda kasalliklardan va boshqa baxtsiz hodisalardan sug'urtalash ixtiyoriy va majburiy ko'rinishda amalga oshiriladi.

Bundan tashqari umumiy foydalanishdagi havo, temir yo'l, ichki suv va avtomobil transporti yo'lovchilarining majburiy shaxsiy davlat sug'urtasi belgilangan. Sug'urtaning ushbu turida sug'urta mukofotlari va sug'urta qoplamalari miqdorlari olingan jarohat og'irlik darajasiga qarab belgilanadi.

Umumiy foydalanishdagi havo, temir yo'l, ichki suv va avtomobil transporti yo'lovchilarining majburiy shaxsiy davlat sug'urtasi O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi, qonunlar va sug'urta tashkilotlarining meyoriy hujjatlari talablari asosida tartibga solinadi.

Shu bilan bir qatorda "Kafolat sug'urta kompaniyasi" AJ aholi, korxonalar va tashkilotlarga yanada yaqin bo'lish maqsadida xizmat ko'rsatish tarmog'ini kengaytirmoqda hamda har bir mijozning zamonaviy talablariga javob beruvchi sug'urta turlari spektrini taqdim etib kelmoqda. Kompaniya xodimlari mijozlarning talab va istaklarini qondira oladigan yangi yo'nalishlar va sug'urta turlarini yaratish ustida doimiy ravishda ish olib borishmoqda.

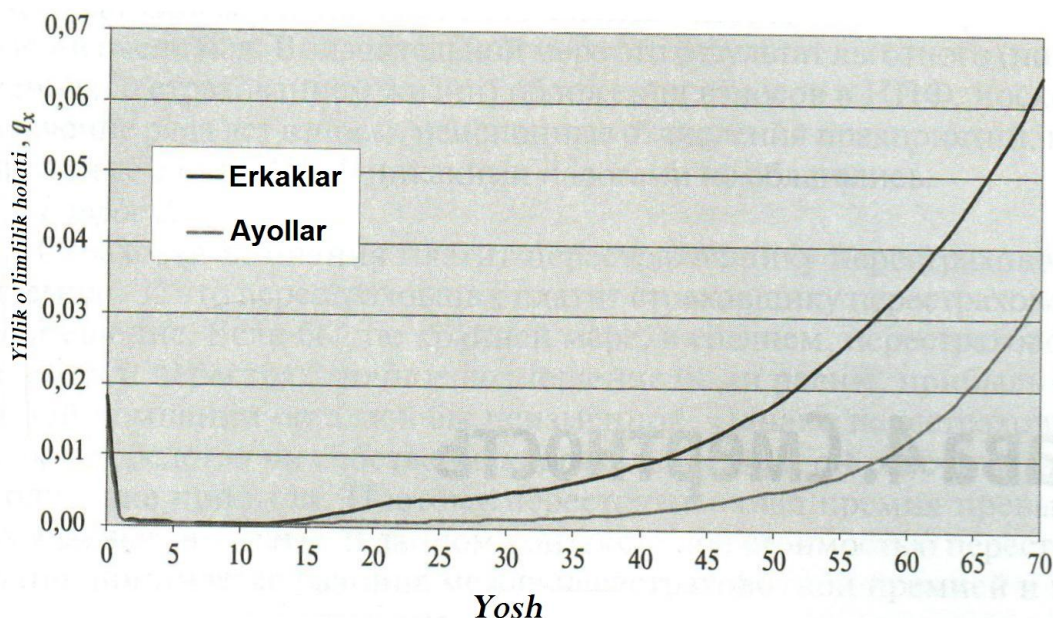
III-BOB. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida sug'urta bozorida kasalliklardan ehtiyot shart sug'urta qilish amaliyotidagi muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari

3.1. Kasalliklardan va vafot etishdan sug'urtalashning chet el tajribalari

Ushbu bo'limni tayyorlashda Human Mortality Database¹⁵ ning statistik ma'lumotlaridan foydalanildi. Bu ma'lumotlardan qo'shimcha havolalarsiz foydalanilgan.

Vafot etishning asosiy ko'rsatkichi – bir yil davomida insonning vafot etish ko'rsatkichidir. Insonning yoshiga nisbatan vafot etishning bir yillik ehtimollik ko'rsatkichini q_x deb belgilanadi. 50 yoshli odamning bir yillik vafot etish ehtimolligi $q_{50} = 0,02155$ ga teng. Bu shu yoshdagi 100 ming kishidan 2155 tasi ($q_{50} = 0,02155 \times 100000 = 2155$) 51 yoshga kirguncha vafot etishini bildiradi.

Sog'lig'ining holatini hisobga olmaganda, insonning vafot etishida muhim faktor bo'lib uning yoshi hisoblanadi. 1-rasmda bu ko'rsatkichning inson yoshi va jinsiga bog'liqligi ko'rsatilgan¹⁶.

3-rasm. O'limlilik ehtimolligining yoshga bog'liqligi (q_x)

¹⁵ The Human Mortality Database, [www. Mortality.org](http://www.Mortality.org)

¹⁶ Rossiya federatsiyasi statistika qo'mitasining ma'lumotlari (1997 yil)

Umuman, keksa kishilar yoshlarga nisbatan vafot etish darajasining yuqoriligi bilan, erkaklar ayollarga nisbatan ushbu ko‘rsatkich bo‘yicha yuqoriligi bilan xarakterlanadi.

Vafot etishning sabablari turli yoshlarda turlicha bo‘ladi. 1-jadvalda britaniya tajribasidan kelib chiqqan holda turli yoshdagi insonlarning vafot etish sabablari keltirilgan¹⁷.

8-jadval

Buyuk britaniyada vafot etishning asosiy xususiyatlari

Yoshi	Vafot etish darajasi	Sharh	Vafot etishning asosiy sabablari
1-yoshgacha	Yuqori, ayniqsa hayotining birinchi haftasida	Tug‘ma yurak nuqsoni bo‘lgan bolalar o‘limi yuqori	Tug‘ma yurak nuqsoni
1- yoshdan 4- yoshgacha	Past darajada	Doimiy e‘tiborda bo‘ladi	Kutilmagan baxtsiz hodisa, uyquda kutilmaganda vafot etish
5 yoshdan 12 yoshgacha	Past darajada	Xavfsiz muhit	Baxtsiz hodisa
13 yoshdan 16 yoshgacha	Biroz ko‘tariladi	Faol hayot tarzi	Baxtsiz hodisa, narkotiklar, suitsid
17 yoshdan 20 yoshgacha	Vaqtincha ko‘tarilish	Faol hayot tarzi	Avto va motohalokatlar, narkotiklar, suitsid
21 yoshdan 40 yoshgacha	Past darajada	Ish, nikoh, bolalar	Turli sabablar, OITS
41 yoshdan 70 yoshgacha	O‘sovchi darajada	Kasalliklar	Infarkt, rak
70 yoshdan yuqori	Yuqori, o‘sovchi daraja	Organizm himoya kuchlarining pasayishi	Kasalliklarning turli ko‘rinishlari

¹⁷ Akted study materials: Subjekt A2, 1995; Subjekt D2, 1996. (Britaniya aktuar o‘quv materiallari)

Inson hayotining birinchi yilida vafot etish darajasi tez o'zgaradi, hayotining birinchi sutkasida ayniqsa vafot etish darajasi yuqori bo'ladi. Hayotining birinchi ikki haftasi yoki birinchi oyida ham vafot etish darajasi yuqori bo'ladi. Vafot etishining asosiy sababi tug'ma yurak nuqsoni hisoblanadi.

Maktabgacha yoshda bolalar uyda yoki bog'chada doimiy qarovda bo'ladi. Bu yoshda bolalar organizmi tug'ma nuqsonlarni engib o'tgan va shuning uchun vafot etish ehtimoli juda past bo'ladi. Vafot etishning asosiy sababi baxtsiz hodisalar bo'lishi mumkin.

Maktabning birinchi sinfida bolalar ota-onalar va o'qituvchilar tomonidan doimiy e'tiborda bo'lishi davom etadi. Bu yoshda ham vafot etishning asosiy sababi baxtsiz hodisa bo'lishi mumkin. Vafot etishning eng minimal darajasi 9-11 yosh bo'ladi.

Katta bo'lib borgan sari, 12-14 yoshdan boshlab o'smirlar faol hayot tarzini boshlaydi va doimiy e'tibordan chiqadi. SHu sababli ushbu yoshdan boshlab vafot etish darajasi ortib boradi.

17-20 yosh guruhlar uchun 1-jadvalda vafot etish darajasining vaqtinchalik ortishi avto va moto avariylar bilan bog'liqligi ko'rsatilgan.

2-rasmdan ko'rinadiki, bundan 15-16 yil oldin avtotransport vositalarini boshqarish natijasidagi o'lim holatlarining yuz berishi eng yuqori darajaga etgan. Hozirgi kunda Buyuk britaniyada bu daraja keskin kamaydi. Shvetsiyada ham bunday daraja kattaroq yoshdagilar o'rtasida yuz bergan. Rossiyada bunday yuqori daraja bo'lmagan.

20 yoshdan keyin odamlarning ko'pchiligi ishlaydi, oila quradi. Vafot etish darajasi ham ortib boradi, "avtomoto" maksimum holatidan keyin pasayish davri bo'ladi. 20-40 yoshlar o'rtasida vafot etish darajasi nisbatan past (boshqa rivojlangan mamlakatlarga nisbatan Rossiyada yuori bo'ladi). 40 yoshdan keyin o'limga olib keluvchi turli kasalliklar ko'payadi. 60-70 yosh oralig'ida vafot etishning asosiy sababi qon aylanish organlarining kasallanishi va rak hisoblanadi.

Keksa yoshda organizmning himoya funksiyalari ancha pasayadi va vafot etishning asosiy sabablari qon aylanish tizimining kasallanishi, rak va nafas olish yoʻllari kasalliklari hisoblanadi.

Keltirilgan rasmlardan ham koʻrish mumkinki, vafot etish darajasi insonlarning qaysi mamlakatda yashashiga koʻproq bogʻliq. Bu koʻrsatkich rivojlangan mamlakatlarda nisbatan past boʻlib, rivojlanayotgan mamlakatlarda nisbatan yuqori boʻladi. Rossiyada vafot etish darajasi mehnatga layoqatlilik yoshida (20-60 yosh) boshqa mamlakatlarga nisbatan ancha yuqori. Bu koʻrsatkichni YAponiya bilan solishtiradigan boʻlsak, Rossiyada vafot etish darajasi bu yosh oraligʻida erkaklar oʻrtasida YAponiyaga nisbatan oʻrtacha etti marta koʻp. Ayollar oʻrtasida esa toʻrt marta koʻp.

Vafot etish darajasi vaqt oʻtishi bilan oʻzgaradi. Yuqorida biz vafot etish darajasining YAponiya va Rossiya oʻrtasida keskin farq boʻlganini aytgan edik, ammo bu farq 1950 yillarda, aniqrogʻi ikkinchi jahon urushidan keyingi davrda unchalik katta emas edi.

Xayot sugʻurtasi shartnomalari uzoq muddatga tuziladi. SHuning uchun sugʻurtalovchilar uchun hozirgi zamon vafot etish darajasini bilishdan tashqari uning kelajakdagi oʻzgarishlarini xam bilish zarur.

Vafot etish darajasining umumjahon tendensiyasini 200 yillik maʼlumotlarga ega boʻlgan SHvetsiya misolida koʻrib chiqamiz. 200 yillik davr davomida SHvetsiyada vafot etish darajasi bir necha barobar kamaygan. Ayniqsa bolalar oʻlimiga qarshi kurash oʻzining yaxshi samarasini bergan. Xayotning birinchi yilidagi vafot etish darajasi 70 barobar kamaygan.

Shvetsiyadagi vafot etish darajasidagi oʻzgarishlar dunyo miqqiyosidagi oʻzgarishlar tendensiyasini koʻrsatadi. Soʻngi 200 yilda shvetsiyadagi vafot etish darajalarini koʻrsatadi. XIX asrning oxiri XX asrning 60 yillari va 2006 yilda Rossiyaning Evropa qismidagi vafot etish darajalari aks ettirilgan. Vafot etishning eng past darajasi 20 asrning 60 yillariga toʻgʻri keladi. Bu koʻrsatkichlarda bitta narsa qiziqki, 2006 yildagi 35 yoshdan oshgan erkaklarning vafot etish darajasi 19 asrning oxiridagi shu koʻrsatkich bilan bir xil. XIX asr oxirlarida vafot etish

darajalari Rossiya va Shvetsiyada bir biriga juda yaqin bo'lgan 20 asr davomida katta yoshdagi erkaklar o'limi darajasi o'zgarishsiz qolgan, ayollar o'limi kamaygan bo'lsada rivojlangan mamlakatlarga nisbatan yuqori darajani tashkil etgan.

Yoshga nisbatan vafot etish darajasining o'zgarishi turlicha bo'lgan. Rossiyada 1959-2006 yillar oralig'ida xayotning birinchi yilidagi o'lim ko'rsatkichi 4 marta kamaygan. Katta yoshdagilar o'rtasidagi o'lim darajasi o'zgarishsiz qolgan va xatto bir muncha ortgan.

Rivojlangan mamlakatlardan farqli o'laroq, Rossiyada vafot etish darajasining doimiy pasayish xolati kirib kelganicha yo'q.

Rossiya va Shvetsiyada erkaklar va ayollar o'rtasidagi vafot etish nisbati keltirilgan. Bunda Rossiya bo'yicha ma'lumotlar 20 asrning o'rtalaridan hozirgacha bo'lgan davrni, Shvetsiya bo'yicha ma'lumotlar so'ngi bir yarim asrlik davrni o'z ichiga olgan. Bunda barcha ko'rsatkichlar bo'yicha erkaklar o'limi ko'rsatkichi ayollar o'limi ko'rsatkichidan yuqori bo'lgan. Oldingi davrlardagi bu ikki ko'rsatkichlar o'rtasidagi farq katta bo'lmaganligini eslatib o'tmoqchimiz. Erkaklar o'limining ayollar o'limiga nisbatan yuqorilik darajasi Rossiyada boshqa rivojlangan mamlakatlarga nisbatan baland¹⁸. Rossiya erkaklarining ishga layoqatlilik davridagi (20-60 yosh) vafot etish darajasi ayollarnikidan uch yarim marotaba baland, Angliyada bu ko'rsatkich 1,8 marta, Yaponiyada 2 marta, Shvetsiyada esa 1,6 martani tashkil etadi.

Vafot etish darajasiga ta'sir ko'rsatuvchi faktorlarga yosh, turli zararli odatlar, jinsi va avloddan avlodga o'tuvchi kasalliklar va etishmovchiliklarni kiritish mumkin. Turli zararli odatlarning vafot etish darajasiga ta'siri katta emas. Avloddan avlodga o'tuvchi kasalliklarning ushbu ko'rsatkichga ta'siri o'rtacha bo'lib, bunday kasalliklar sifatida yurak kasalligi va qandli diabed kasalliklarini aytish mumkin.

---

¹⁸ Shvetsiyada erkaklar o'limining ayollar o'limidan ortib ketishi avtotransport vositalarini boshqarishning boshlanishi bilan bog'liq.

Mazkur ko‘rsatkichga ta‘sir etuvchi ijtimoiy-iqtisodiy faktorlar sifatida kasb-kor, ovqatlanish, yashash sharoitlari, yashash joyi, ta‘lim darajasi va xayot tarzini aytish mumkin. Ushbu faktorlar o‘rtasida aloqadorlik mavjud bo‘lib, shu tufayli ularning aloxida ta‘sir darajasini belgilash qiyin. Jumladan, insonning kasb-kori vafot etish darajasiga to‘g‘ridan to‘g‘ri ta‘sir ko‘rsatadi, masalan yuqori risk darajasiga ega bo‘lgan ish, zararlilik darajasi yuqori bo‘lgan ishlar, kuchli asabiylashish kabilar vafot etish darajasi ko‘rsatkichining ortishiga olib keladi.

Xodim yoki ishchining kasb-kori uning oylik maoshini belgilaydi, bu o‘z o‘rnida uning xayot darajasiga, ovqatlanishi, tibbiy xizmatlardan foydalanish va boshqalarga jiddiy ta‘sir ko‘rsatadi. Natijada klass seleksiyasi xosil bo‘ladi. Xayot sug‘urtasida klass seleksiyasining roli juda yuqori bo‘lib, jami axoliga nisbatan sug‘urtalangan shaxslarning klass tarkibi yuqori darajadagi daromad va ta‘lim darajasiga ega bo‘lgan axoli qatlamlariga tomon aralashadi.

Axolining turli qatlamlari uchun vafot etish darajasi xam turlicha. Misol uchun 9-jadvalda Buyuk Britaniya jami axolisining vafot etish darajasiga turli ijtimoiy sinflar vafot etish darajasining foizdagi nisbati keltirilgan.

9-jadval

Ijtimoiy sinflarga nisbatan vafot etish darajasi¹⁹

Ijtimoiy sinflar	O‘rtacha darajaga nisbatan foizda
I. Professionallar (vrachlar, aktuariylar, advokatlar va boshqalar)	77
II. Tadbirkorlar va menejerlar	81
III.1. Xizmatchilar va xizmat ko‘rsatuvchi xodimlar	99
III.2. Qo‘l mehnati bo‘yicha malakali xodimlar	106
IV. Qo‘l mehnatining o‘rtacha malakali xodimlari	114
V. Qo‘l mehnatining malakasiz xodimlari	137

¹⁹ ActEd Study Materials: 1996 Examinations. Subject D2. (Buyuk Britaniya aktuariylar institutning o‘quv qo‘llanmasi)

Qo‘l mehnatining malakasiz xodimlarining o‘rtacha vafot etish darajasi professionallarga nisbatan sal kam 80 % ortiq.

To‘g‘ri va sifatli ovqatlanish muhim o‘rin tutadi. Noto‘g‘ri ovqatlanishning sabablari mablag‘ning etishmasligi yoki odat yoki past darajadagi ma‘lumot bo‘lishi mumkin. Ortiqcha ovqatlanish boy oilalarda ham, kambag‘al oilalarda ham bo‘lishi mumkin. Kambag‘al oilalarda arzon va sifatsiz mahsulotlarni tanovul qilish natijasida organizmni yog‘ bosishi yoki boshqa kasalliklarning kelib chiqish darajasi yuqori.

Yashash sharoitining talab darajasida bo‘lmasligi infeksiyon va respiratorli kasalliklarning kelib chiqishiga sabab bo‘ladi. Yashash sharoiti uchun eng muhim talablar tozalik, qishda issiqlik, suvning sifati va gigiena hisoblanadi. Yashash sharoitining yomonligiga odatda kambag‘allik sabab bo‘ladi. SHunday qilib, yashash sharoiti klass seleksiyasining faktorlaridan biri hisoblanadi.

Geografik faktorlarga turli kasalliklarning kelib chiqishiga sabab bo‘luvchi joyning tabiiy iqlim sharoiti, yo‘l harakatida avariylarning sodir bo‘lish darajasi, tabiiy katastrofalar, siyosiy notinchliklar, tibbiy xizmatning etarli emasligi kabilarni kiritish mumkin. Statistik ma‘lumotlarning ko‘rsatishicha hayot davomiyligining darajasi bir shaharning turli qismlarida turlicha bo‘lishi mumkin.

Ma‘lumot darajasi daromad darajasiga va kasb-koriga ta‘sir ko‘rsatadi. Odatda ma‘lumotli kishilar uzoq yashaydilar. Ma‘lumotli bo‘lish xayot tarziga sezilarli tasir ko‘rsatadi, ovqatlanish jismoniy badan tarbiya etarli darajada bo‘lib, chekish va alkogol iste‘mol qilish nisbatan kam bo‘ladi.

Chekmaydiganlarga nisbatan chekuvchilarda vafot etish darajasi yuqori bo‘ladi.

Alkogolning ta‘siri doim birxilda emas. Alkogolni doimiy kam miqdorda istemol qilish inson salomatligiga salbiy ta‘sir ko‘rsatmaydi.

Vafot etish darajasiga ta‘sir ko‘rsatuvchi boshqa faktorlar sifatida jismoniy mashg‘ulotlar bilan shug‘ullanish, sportning xavfli turlari, sayoxat va boshqalarni ko‘rsatish mumkin.

Jami axoliga birday ta'sir ko'rsatuvchi faktorlar sifatida tibbiy xizmatining takomillashuvi, yangi kasalliklarni paydo bo'lishi, epidemiyalar urushlar va boshqalarni aytish mumkin.

Oilaviy axvol bilan bog'liq xolatlarning vafot etish darajasiga ta'siri xam mavjud. 3-rasmda Angliya oilalarida oilaviy xolatning vafot etish darajasiga ta'siri ko'rsatilgan. Demografiyada bu ko'rsatkichni vafot etishning eng yuqori chegarasi sifatida baxolashadi. Eng yuqori chegara 30 yoshlilarga yaqin bo'lib undan keyin daraja pasayadi, keksalik yoshida vafot etish farqi nisbatan past.

Nikoxda bo'lgan kishilarning vafot etish darajasi axolining boshqa qatlamlariga nisbatan past bo'ladi. Buning sababi, turmush qurayotkanlar odatda sog'lom kishilar bo'lib, nogironlar va boshqa nosog'lom kishilar kam turmush qurishadi, yani nikoxga kirishish selektiv faktor xisoblanadi. Shu bilan birga nikoxi buzilganlar o'rtasida o'lim darajasi yuqori bo'ladi.

3.2. O'zbekiston sug'urta bozorida kasalliklardan ehtiyot shart sug'urta qilish va uni rivojlantirish masalalari

Fuqorolarni kasalliklardan ehtiyot shart sug'urtalashni rivojlantirish va uni takomillashtirishning asosiy shartlaridan biri sug'urta bozorida raqobat muhitini shakllantirish va rivojlantirish hisoblanadi. Sug'urta bozorining rivojlanish tendensiyalarini tahlil qilish bilan shug'ullanuvchi aksariyat ekspertlar va taxlilchilarning fikriga ko'ra, mamlakatimiz mintaqalarida raqobat muhiti sust ko'rinishga ega. Eng achinarlisi, aksariyat qishloq tumanlarida fuqorolarni kasalliklardan ehtiyot shart sug'urtalash bo'yicha sug'urta xizmatlarini ko'rsatish hamon yagona sug'urtalovchi - "O'zagrosug'urta" aksiyadorlik sug'urta kompaniyasining tuman bo'limlari tomonidan amalga oshirilib kelinmoqda. Haqiqatda, unga raqobatda bo'ladigan tuman bo'limlari aksariyat sug'urta tashkilotlari tomonidan joylarda tashkil etilmagan. Ayni chog'da bu vaziyat to'liq barcha viloyatlarga tegishlidir.

Demak, bayon etilganlardan shunday xulosa chiqarish mumkinki, O'zbekiston Respublikasining viloyat markazlarida fuqorolarni kasalliklardan ehtiyot shart sug'urtalash bo'yicha sug'urta xizmatlari bozori biroz rivojlangan bo'lib, chekka qishloq tumanlarida sug'urtalovchilarning sug'urta xizmatlarini ko'rsatishga ixtisoslashgan bo'linmalari etarli darajada tashkil etilmagan. Bu o'z navbatida fuqorolarni kasalliklardan ehtiyot shart sug'urtalash bo'yicha sug'urta xizmatlari bozorini bir tekisda rivojlanishiga xalaqit bermoqda.

Bitiruv malakaviy ishining oldingi boblarida amal oshirilgan ilmiy tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, O'zbekiston Respublikasining birorta hududida yuridik shaxs sifatida davlat ro'yxatidan o'tgan sug'urta tashkilotlari faoliyat ko'rsatmaydi. Mavjud sug'urta tashkilotlarining barchasi poytaxtda- Toshkent shahrida ro'yxatga olingan va ular mamlakat mintaqalarida sug'urta xizmatlarini tegishli filial va bo'linmalari orqali ko'rsatadilar. Nazarimizda, fuqorolarni baxtsiz hodisalardan sug'urtalash bo'yicha sug'urta xizmatlarini bozorini yanada rivojlantirish maqsadida joylarda mustaqil sug'urta tashkilotlarini tuzish maqsadga muvofiq. Buning uchun tijorat banklari, kredit uyushmalarining ustav fondiga belgilanganidek, tabaqalashtirilgan ustav fondining eng kam miqdorlarini o'rnatish maqsadga muvofiq. Ya'ni, Toshkent shahrida faoliyat ko'rsatadigan sug'urtalovchilar uchun alohida, mintaqalarda faoliyat ko'rsatadigan sug'urtalovchilar uchun alohida ustav fondining eng kam miqdorlarini belgilash lozim. Hozirgi kunda respublikamizning umumiy sug'urta tarmog'ida faoliyat ko'rsatuvchi sug'urtalovchilar uchun ustav fondining eng kam miqdori 1,5 mln.evro ekvivalentidagi summada belgilangan. Biz bu miqdorni poytaxtda tashkil etiladigan sug'urtalovchilar uchun tatbiq etgan holda Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlarda tashkil etiladigan sug'urtalovchilar uchun uning 50 foizi miqdorida, ya'ni 750 ming evro atrofida belgilashni taklif etamiz. Nazarimizda, viloyatlarda tashkil etiladigan sug'urta tashkilotlari uchun bunday tartibni joriy etilishi mintaqaviy sug'urta xizmatlari bozorini shu bilan bir qatorda fuqorolarni baxtsiz hodisalardan sug'urtalash xizmatini yanada rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Fuqorolarni kasalliklardan ehtiyot shart sug'urtalash bo'yicha sug'urta xizmatlari bozorini rivojlantirishdagi asosiy omillar qatoriga sug'urta polislarini sotish kanallarini kengaytirishni hamda sug'urta polislarini sotishning zamonaviy texnologiyalarini qo'llashni kiritish mumkin.

Sug'urta agenti mijoz bilan o'zaro foydali muloqot o'rnatish uchun quyidagi oltita muhim omilni e'tibordan chetda qoldirmasligi lozim:

- o'zaro hayrixohlik. Bu sifat yaxshi ish munosabatlarini o'rnatish uchun muhim shart hisoblanadi. Muruvvatlilik, manfaatlarning umumiyliigi hayrixohlikni oshiradi.

- tomonlarning bir-biriga bo'lgan hurmati. Savdo munosabatlari mustahkam bo'lishining yana bir muhim sharti bu hamkorlarning bir-biriga bo'lgan hurmatidir.

- tomonlarning bir-biriga o'zaro ishonchi. Sotish texnologiyasining muvaffaqiyati hamkorlarining bir-biriga ishonchi o'zaro ochiqliligida, vijdonda, hulqining «tiniq»ligida, tartibliligida va ishonchliligida bilinadi.

- o'zaro tirishqoqlik. Sug'urta mahsulotlarini sotuvchi sifatida agent hamma kuch-g'ayratini mijoz bilan yaxshi muomalada bo'lishga qaratishi lozim. Darhaqiqat, mijozni qiziqitirmay turib, agent umumiy qo'yilgan maqsad yo'lida hech qanday o'zgarish qilolmaydi. Ta'bir joiz bo'lsa, sug'urta agenti mijozga do'st bo'lishi, buning ustiga uning muammolarini echishga yordam berishi, uning har qanday istaklarini bajarishga harakat qilishi kerak. Vazmin va bosiq bo'lish hamda kamgaplik savdo munosabatlari muvaffaqiyatining asosini tashkil etadi. SHuningdek, sug'urta agentining mijoz bilan suhbat olib borish mahoratini, bir-birlarining ish faoliyatiga o'zaro qiziqishlarini moslashuvchanlik, oliyjanoblilik va mustaqil bo'lish kabi fazilatlarni sotuv jarayonida ijobiy natijaga erishishning zarur shartlaridan biri sifatida ta'kidlash joiz.

- sotuvchi va mijoz o'rtasidagi munosabatlarning jadalligi. SHuni yoddan chiqarmaslik kerakki, o'zaro munosabatlar ikkala tomon bir-biri bilan doimiy muloqotda bo'lib turgandagina yaxshilanadi. Agar sug'urta mahsulotlarini sotuvchi agent mijozlar bilan muntazam yaxshi va mustahkam aloqada bo'lib turish imkoniyatini topa olmasa, u holda hamma e'tiborni va harakatlarni katta daromad

keltiruvchi mijozlarga qaratishi kerak. Mutaxassislarning ma'lum qilishicha, sug'urta agenti bir paytning o'zida beshtadan ortiq bo'lmagan mijozlar bilan haqiqatda yaxshi va mustahkam aloqada bo'la oladi.

- puxta bilimli bo'lish. Sug'urta agenti o'z kompaniyasini mijozga tanishtirish jarayonida unga kompaniyaning erishgan yutuqlari va ijobiy tomonlari haqida xaqida so'z ochadi. Agarda agent o'zini puxta bilim egasi qilib ko'rsata olmasa, mijoz bilan bo'ladigan hamma yaxshi munosabatlari izdan chiqadi.

Shunday qilib, sotuvchi va mijoz o'rtasida qaror topgan o'zaro ishonch, mijoz haqidagi muammolar to'g'risidagi axborotga ega bo'lish, bu muammolarning to'g'ri echimini ko'rsatish, oxir-oqibatda sug'urta mahsuloti sotilishiga sharoit yaratadi.

O'zbekistonda aholini ijtimoiy muhofaza qilish tizimi davlat olib borayotgan iqtisodiy siyosatning ustuvor yo'nalishlaridan biri sanaladi. Sug'urta ana shu tizimda o'ziga xos o'rinni egallashi uchun bir qator muammolarni hal etish lozim.

Birinchidan, respublika aholisining yarmidan ko'pi qishloq xududlarda istiqomat qilishi sir emas. Qolaversa, mavjud ma'lumotlarga ko'ra, ko'p bolali va ijtimoiy himoyaga muhtoj aholining salmoqli qismi ham aynan shu xududlarga to'g'ri keladi. Qishloqda ijtimoiy himoyaga muhtoj aholining asosiy daromad manbalari, faqat, davlat byudjeti hisobidan moliyalashtiriladigan nafaqa va byudjetdan tashqari Pensiya jamg'armasidan beriladigan pensiyalarga qaratilgan. Bu holat, o'z-o'zidan qishloq joylarda istiqomat qiladigan aholini ijtimoiy muhofaza qilish tizimida sug'urta mexanizmidan samarali foydalanish yo'llarini izlab topishni taqozo qiladi. Bu muammoni hal etish oson ish emas. Chunki, sug'urta har qanday shaklda va usulda amalga oshirilmasin, pulli xizmat bo'lib qolaveradi. Shunday ekan, to'lov qobiliyati past darajada va ijtimoiy himoyaga muhtoj aholini sug'urta himoyasiga qamrab olish uchun, bizning fikrimizcha, quyidagi tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq.

To'lov qobiliyati past va ijtimoiy himoyaga muhtoj aholini, ayniqsa, qishloq joylarda istiqomat qiladigan fuqorolarni baxtsiz hodisalardan sug'urta qilish uchun ushbu yo'nalishda sug'urta xizmatlarini ko'rsatmoqchi bo'lgan sug'urta

tashkilotlariga soliqdan imtiyozlar berishni taklif etamiz. Albatta, bu taklif vaqtinchalik xarakterga ega bo'lib, turmush darajasining oshishi barobarida, keyinchalik bu imtiyoz bekor etilishi mumkin.

Ikkinchidan, biz bilamizki, sug'urtaning barcha turi u yoki bu darajada ijtimoiy himoya bilan uzviy bog'langan. Gap aholini sug'urta qilish bilan bog'liq sug'urta xizmatlari haqida ketayotir. Aholining ijtimoiy himoyasi bilan bog'liq sug'urta xizmat turlariga fuqarolarni kollektiv yoki yakka tartibda baxtsiz hodisalardan sug'urta qilish, tibbiy sug'urta, fuqarolarni kasalliklardan sug'urta qilishni kiritish mumkin. Albatta, respublikamizdagi mavjud sug'urta kompaniyalarining aytarli barchasi fuqarolarni baxtsiz hodisalardan sug'urta qilish bilan shug'ullanadi. Bu chakana sug'urta xizmati hisoblanadi va har bir shaxsga individual yondashuvni talab etadi. Bir tomondan, sug'urta xizmatini ko'rsatishda shaxsning istak-xoxishlarini e'tiborga olish muhim ahamiyatga ega, ikkinchi tomondan, bunday tartibda ishlash sug'urta tashkiloti tasarrufida anchagina sug'urta agentlari tarmog'i faoliyat ko'rsatishini talab etadi. Afsuski, O'zbekiston sug'urta bozorida agentlik tarmoqlari sonining o'sishi kuzatilayotgan bo'lsada, hali-beri bu aholining keng qatlamlarini sug'urta himoyasiga qamrab olish uchun etarli darajada emas. Xanuzgacha, respublikamizning markazdan ancha uzoq bo'lgan joylarida faqat "O'zagrosug'urta" aksiyadorlik sug'urta kompaniyasining bo'linmalarini uchratish mumkin. Aksariyat sug'urta tashkilotlari shahar joylarda tegishli filiallarga ega bo'lib, ularning qishloq tumanlarida shaxobchalari mavjud emas. Holbuki, qishloq joylarda istiqomat qiladigan aholining sug'urta xizmat turlarini raqobatga asoslangan holda ko'rsatish yuqorida nomi keltirilgan sug'urta kompaniyasi bilan bir qatorda boshqa sug'urta tashkilotlarining ham bo'linmasi tashkil etilishini taqozo etadi. SHundan kelib chiqqan holda sug'urta mexanizmidan samarali foydalanishni tashkil etish uchun respublika hudularida agentlik shaxobchalarini ko'paytirish lozim.

Fuqorolarni kasalliklardan ehtiyot shart sug'urtalash bo'yicha sug'urta xizmatlari bozorini rivojlantirishda ushbu xizmat bilan bog'liq axborotlarning ochiqligini ta'minlash, qolaversa, sug'urta kompaniyalarining moliyaviy holati,

tarif stavkalari, sug'urta qilish qoidalari kabi ma'lumotlarni olishda muammolarning bo'lmasligi muhim rol uynaydi. To'g'ri keyingi yillarda sug'urta bozorining ochiq-oydinligini ta'minlash, sug'urta tashkilotlari va ularning operatsiyalari to'g'risidagi ma'lumotlarni keng xalq ommasi e'tiboriga etkazish borasida jiddiy ijobiy qadamlar tashlandi.

III bob bo'yicha xulosalar

Umuman, keksa kishilar yoshlarga nisbatan vafot etish darajasining yuqoriligi bilan, erkaklar ayollarga nisbatan ushbu ko'rsatkich bo'yicha yuqoriligi bilan xarakterlanadi.

Inson hayotining birinchi yilida vafot etish darajasi tez o'zgaradi, hayotining birinchi sutkasida ayniqsa vafot etish darajasi yuqori bo'ladi. Hayotining birinchi ikki haftasi yoki birinchi oyida ham vafot etish darajasi yuqori bo'ladi. Vafot etishining asosiy sababi tug'ma yurak nuqsoni hisoblanadi.

Vafot etish darajasiga ta'sir ko'rsatuvchi faktorlarga yosh, turli zararli odatlar, jinsi va avloddan avlodga o'tuvchi kasalliklar va etishmovchiliklarni kiritish mumkin. Turli zararli odatlarning vafot etish darajasiga ta'siri katta emas. Avloddan avlodga o'tuvchi kasalliklarning ushbu ko'rsatkichga ta'siri o'rtacha bo'lib, bunday kasalliklar sifatida yurak kasalligi va qandli diabet kasalliklarini aytish mumkin.

Xodim yoki ishchining kasb-kori uning oylik maoshini belgilaydi, bu o'z o'rnida uning xayot darajasiga, ovqatlanishi, tibbiy xizmatlardan foydalanish va boshqalarga jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Natijada klass seleksiyasi xosil bo'ladi. Xayot sug'urtasida klass seleksiyasining roli juda yuqori bo'lib, jami axoliga nisbatan sug'urtalangan shaxslarning klass tarkibi yuqori darajadagi daromad va ta'lim darajasiga ega bo'lgan axoli qatlamlariga tomon aralashadi.

XULOSA

O‘zbekistonda fuqorolarni kasalliklardan ehtiyot shart sug‘urtalash bo‘yicha sug‘urta xizmatlari bozorining hozirgi holati va ushbu bozorni yanada rivojlantirish va takomillashtirishning tendensiyalarini o‘rganish hamda tahlil qilish natijasida quyidagi **xulosalarga** keldik.

1. Hozirgi kunda O‘zbekiston Respublikasining sug‘urta xizmatlari bozorida 31 ta sug‘urta tashkiloti va 5000 ga yaqin sug‘urta agentlari faoliyat ko‘rsatmoqda. Mintaqaviy sug‘urta xizmatlari bozorida, ya‘ni aniqroq qilib aytganda Toshkent shahridan tashqari, Qoraqalpog‘iston Respublikasi, viloyatlarda yuridik shaxs maqomiga ega bo‘lgan mustaqil sug‘urta tashkilotlari tashkil etilmagan. Mintaqaviy sug‘urta xizmatlari bozori tarkibiga bosh ofisi Toshkent shahrida joylashgan sug‘urta kompaniyalarining filiallari, tuman va shahar bo‘limlari hamda ko‘p sonli sug‘urta polislarini sotish bilan shug‘ullanuvchi agentlar kiradi. Sug‘urta bozorining boshqa sub‘ektlari: sug‘urta syurveyerlari, adjasterlar, aktuariylar va sug‘urta assistansi xizmatlari respublika mintaqalarida tashkil etilmagan.

2. So‘ngi yillarda O‘zbekiston sug‘urta bozori bo‘yicha kelib tushgan sug‘urta mukofotlari tarkibida mintaqalarning ulushi o‘sayotganligiga qaramay, hamon mamlakat sug‘urta bozorida Toshkent shahri muhim va salmoqli o‘rin egallaydi. Bunga asosiy sabab, birinchidan, Toshkent shahrida biznes muhiti, ishlab chiqarish va savdo operatsiyalari, transport va qurilish-montaj ishlari respublikamizning boshqa hududlariga qaraganda kuchli rivojlangan. Ikkinchidan, mamlakatimizda faoliyat ko‘rsatayotgan barcha sug‘urta kompaniyalarining bosh ofislari Toshkent shahrida joylashgan. Tabiiyki, bu holat misol uchun, “O‘zbekiston havo yo‘llari” milliy aviakompaniyasi, “O‘zbekiston temir yo‘llari” davlat aksiyadorlik temir yo‘l kompaniyasi kabi yirik mijozlar bilan katta miqdordagi sug‘urta shartnomalarini tuzishga asos bo‘ladi.

3. O‘zbekistonning qadimiy va navqiron mamlakat ekanligi, uning tarixiy shaharlari – Buxoro, Samarqand va Xiva doimo butun dunyo mamlakatlaridan kelgan turistlarni o‘ziga jalb qiladi. Bu esa o‘z o‘rnida turizm sohasida taklif

etilayotgan sugʻurta xizmatlarining talab darajasida boʻlishi va sugʻurta kompaniyalarining raqobatbardoshligini oshishiga yordam beradi.

Yuqorida keltirilgan xulosalarga asoslangan holda fuqorolarni kasalliklardan ehtiyot shart sugʻurtalash boʻyicha sugʻurta xizmatlari bozorini rivojlantirish maqsadida quyidagi **takliflarni** ishlab chiqdik:

1. Maʼlumki, mamlakatimiz milliy sugʻurta bozorida yuridik va jismoniy shaxs boʻlgan sugʻurtalanuvchilar uchun mulkiy va hayot sugʻurtasining baʼzi turlari boʻyicha imtiyozlar belgilangan boʻlib, ushbu imtiyozlar natijasi oʻlaroq, mazkur sugʻurta turlari nisbatan yaxshi rivojlanmoqda va ommaviylashib bormoqda. Ammo, insonlarning sogʻligini himoya qilishda muhim omil boʻlib xizmat qilishi mumkin boʻlgan kasalliklardan ehtiyot shart sugʻurtalash turi yetarli darajada rivojlanmay qolmoqda. Ushbu sugʻurta turini rivojlantirish maqsadida ushbu sugʻurta turini amalga oshirgan sugʻurta kompaniyalarini mazkur sugʻurta turini amalga oshirishdan kelib tushgan sugʻurta mukofotlari qismi boʻyicha foyda soligʻi toʻlashdan ozod qilish yoki ushbu sugʻurta turi uchun sugʻurta mukofoti toʻlagan sugʻurtalanuvchini shu summa doirasida daromad soligʻi toʻlashdan ozod qilish imtiyozlaridan birini qoʻllashni joriy qilish zarur. Ushbu imtiyoz mazkur sugʻurta turini rivojlantirishda muhim omil boʻlib xizmat qilishi shubhasiz.

2. Kasallikdan ehtiyot shart sugʻurtalash turini ommaviylashtirish maqsadida sugʻurta polislarning ixcham turlarini ishlab chiqish va ularni sotish va xizmat koʻrsatish boʻyicha poliklinikalar bilan sugʻurta kompaniyalari oʻrtasida hamkorlikni yoʻlga qoʻygan holda amalga oshirish zarur.

3. Oʻzbekiston Respublikasining birorta hududida yuridik shaxs sifatida davlat roʻyxatidan oʻtgan sugʻurta tashkilotlari faoliyat koʻrsatmaydi. Mavjud sugʻurta tashkilotlarining barchasi poytaxtda - Toshkent shahrida roʻyxatga olingan va ular mamlakat mintaqalarida sugʻurta xizmatlarini tegishli filial va boʻlinmalari orqali koʻrsatadilar. Nazarimizda, mintaqaviy sugʻurta xizmatlarini bozorini yanada rivojlantirish maqsadida joylarda mustaqil sugʻurta tashkilotlarini tuzish maqsadga muvofiq.

Buning uchun tijorat banklari, kredit uyushmalarining ustav fondiga belgilanganidek, tabaqalashtirilgan ustav fondining eng kam miqdorlarini o'rnatish maqsadga muvofiq. Ya'ni, Toshkent shahrida faoliyat ko'rsatadigan sug'urtalovchilar uchun alohida, mintaqalarda faoliyat ko'rsatadigan sug'urtalovchilar uchun alohida ustav fondining eng kam miqdorlarini belgilash lozim. Hozirgi kunda respublikamizning umumiy sug'urta tarmog'ida faoliyat ko'rsatuvchi sug'urtalovchilar uchun ustav fondining eng kam miqdori 1,5 mln. evro ekvivalentidagi summada belgilangan.

Biz bu miqdorni poytaxtda tashkil etiladigan sug'urtalovchilar uchun tatbiq etgan holda Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlarda tashkil etiladigan sug'urtalovchilar uchun uning 50 foizi miqdorida, ya'ni 750 ming evro atrofida belgilashni taklif etamiz. Nazarimizda, viloyatlarda tashkil etiladigan sug'urta tashkilotlari uchun bunday tartibini joriy etilishi mintaqaviy sug'urta xizmatlari bozorini rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi.

4. Respublika aholisining qariyb 50 foizidan ko'pi qishloq xududlarda istiqomat qilishi sir emas. Qolaversa, mavjud ma'lumotlarga ko'ra, ko'p bolali va ijtimoiy himoyaga muhtoj aholining salmoqli qismi ham aynan shu xududlarga to'g'ri keladi. Qishloqda ijtimoiy himoyaga muhtoj aholining asosiy daromad manbalari, faqat, davlat byudjeti hisobidan moliyalashtiriladigan nafaqa va byudjetdan tashqari Pensiya jamg'armasidan beriladigan pensiyalarga qaratilgan. Bu holat, o'z-o'zidan qishloq joylarda istiqomat qiladigan aholini ijtimoiy muhofaza qilish tizimida sug'urta mexanizmidan samarali foydalanish yo'llarini izlab topishni taqozo qiladi. Bu muammoni hal etish oson ish emas. Chunki, sug'urta har qanday shaklda va usulda amalga oshirilmasin, pulli xizmat bo'lib qolaveradi. Shunday ekan, to'lov qobiliyati past darajada va ijtimoiy himoyaga muhtoj aholini sug'urta himoyasiga qamrab olish uchun, bizning fikrimizcha, quyidagi tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq.

-to'lov qobiliyati past va ijtimoiy himoyaga muhtoj aholini, ayniqsa, qishloq joylarda istiqomat qiladigan aholini sug'urta qilish uchun ushbu yo'nalishda sug'urta xizmatlarini ko'rsatmoqchi bo'lgan sug'urta tashkilotlariga soliqdan

imtiyozlar berishni taklif etamiz. Albatta, bu taklif vaqtinchalik xarakterga ega bo‘lib, turmush darajasining oshishi barobarida, keyinchalik bu imtiyoz bekor etilishi mumkin;

-biz bilamizki, sug‘urtaning barcha turi u yoki bu darajada ijtimoiy himoya bilan uzviy bog‘langan. Gap aholini sug‘urta qilish bilan bog‘liq sug‘urta xizmatlari haqida ketayotir. Aholining ijtimoiy himoyasi bilan bog‘liq sug‘urta xizmat turlariga fuqarolarni kollektiv yoki yakka tartibda kasalliklardan ehtiyot shart sug‘urta qilish, baxtsiz hodisalardan sug‘urta qilish, tibbiy sug‘urtani kiritish mumkin. Albatta, respublikamizdagi mavjud sug‘urta kompaniyalarining aydarli barchasi fuqarolarni kasalliklardan ehtiyot shart sug‘urta qilish bilan shug‘ullanadi. Bu chakana sug‘urta xizmati hisoblanadi va har bir shaxsga individual yondashuvni talab etadi. Bir tomondan, sug‘urta xizmatini ko‘rsatishda shaxsning istak-xoxishlarini e‘tiborga olish muhim ahamiyatga ega, ikkinchi tomondan, bunday tartibda ishlash sug‘urta tashkiloti tasarrufida anchagina sug‘urta agentlari tarmog‘i faoliyat ko‘rsatishini talab etadi;

-afsuski, O‘zbekiston sug‘urta bozorida agentlik tarmoqlari sonining o‘sishi kuzatilayotgan bo‘lsada, hali-beri bu aholining keng qatlamlarini sug‘urta himoyasiga qamrab olish uchun etarli darajada emas. Xanuzgacha, respublikamizning markazdan ancha uzoq bo‘lgan joylarida faqat “O‘zagrosug‘urta” davlat-aksiyadorlik sug‘urta kompaniyasining bo‘linmalarini uchratish mumkin. Aksariyat sug‘urta tashkilotlari shahar joylarda tegishli filiallarga ega bo‘lib, ularning qishloq tumanlarida shaxobchalarini mavjud emas. Holbuki, qishloq joylarda istiqomat qiladigan aholining sug‘urta xizmat turlarini raqobatga asoslangan holda ko‘rsatish yuqorida nomi keltirilgan sug‘urta kompaniyasi bilan bir qatorda boshqa sug‘urta tashkilotlarining ham bo‘linmasi tashkil etilishini taqozo etadi. SHundan kelib chiqqan holda sug‘urta mexanizmidan samarali foydalanishni tashkil etish uchun respublika hudularida agentlik shaxobchalarini ko‘paytirish lozim;

5. Mintaqaviy sug‘urta xizmatlari bozorida mavjud bo‘lgan sug‘urta xizmat turlarining assortimenti va shakllarini kengaytirishni tavsiya qilamiz.

6. Mintaqaviy sug'urta xizmatlari bozorida faoliyat ko'rsatayotgan sug'urta tashkilotlari filiallari va ularning Toshkent shahrida joylashgan bosh ofislari o'rtasidagi o'zaro munosabatlar tizimini qayta ko'rib chiqishni tavsiya etamiz. Bunga asosiy sabab, bosh kompaniya o'z filiallarining sug'urta xizmatlarini ko'rsatish, ayniqsa sug'urta qoplamalarini to'lash bo'yicha huquqlarini ancha cheklab qo'ygan. Bu borada filiallarga mustaqillik berish, ya'ni o'z hududida sodir bo'lgan sug'urta hodisalari natijasida etkazilgan zararlarni qoplash masalasini o'zlari hal qilishlarini maqsadga muvofiq, deb hisoblaymiz.

7. Respublikamiz fuqarolarining sug'urta kompaniyalariga bo'lgan ishonchi va kafolatli sug'urta xizmatlarini ko'rsatilishini ta'minlash maqsadida sug'urta kompaniyalarining javobgarlik riskini sug'urtalashni majburiy tartibda joriy qilinishini tavsiya etamiz.

8. Chet elga chiquvchi fuqarolarni sug'urtalashni amalga oshiruvchi sug'urta kompaniyalari dunyoda mashhur bo'lgan, yuqori reyting ko'rsatkichlariga ega va rivojlangan sug'urta tashkilotlari bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish va tibbiy hizmatlarni yanada takomillashtirish;

9. Sug'urta bozorida sug'urtalovchilarning moliyaviy barqarorlik darajasini yanada mustahkamlash maqsadida sug'urta kompaniyalari tomonidani ko'rsatiladigan hayot sug'urta tarmog'ini kengaytirish maqsadga muvofiqdir. Bu o'z navbatida sug'urtalovchining uzoq muddatli investitsiya faoliyatini amalga oshirish imkoniyatini belgilaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

I. O‘zbekiston Respublikasi qonunlari, O‘zbekiston Respublikasi Prezident farmonlari va qarorlari, Vazirlar Mahkamasining qarorlari, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimovning asarlari

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi - T.: O‘zbekiston, 2014 yil.
2. O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi - T.: O‘zbekiston, 2008 yil (o‘zgartirish va qo‘shimchalar bilan)
3. O‘zbekiston Respublikasi «Sug‘urta faoliyati to‘g‘risida»gi Qonuni. 2002 yil 28 may (O‘zgartirish va qo‘shimchalar bilan)
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zagrosug‘urta” davlat-aksiyadorlik sug‘urta kompaniyasini tashkil etish to‘g‘risida”gi Farmoni. 1997 yil 26 fevral.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Qishloq xo‘jaligida islohotlarni chuqurlashtirishning eng muhim yo‘nalishlari to‘g‘risida”gi Farmoni. 2003 yil 25 mart.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2007 yil 10 apreldagi «Sug‘urta xizmatlari bozorini yanada isloh qilish va rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-618-son Qarori.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2008 yil 21 maydagi “Sug‘urta xizmatlari bozorini yanada isloh qilish va rivojlantirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlari to‘g‘risida” PQ-872-sonli qarori.
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2011-2015 yillarda respublika moliya-bank tizimini yanada isloh qilish va barqarorligini oshirish hamda yuqori xalqaro reyting ko‘rsatkichlariga erishishning ustuvor yo‘nalishlari to‘g‘risida” 2010 yil 26 noyabrdagi PQ-1438-son Qarori.
9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Sug‘urtachilarning moliyaviy barqarorligini yanada oshirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” 2011 yil 31 maydagi PQ-1544-son Qarori.
10. Karimov I.A. Bosh maqsadimiz – keng ko‘lamli islohotlar va

modernizatsiya yo‘lini qat’iyat bilan davom ettirish //Xalq so‘zi, 2013 yil 19 yanvar.

11. Karimov I.A. 2014 yil yuqori o‘shish sur‘atlari bilan rivojlanish, barcha mavjud imkoniyatlarni safarbar etish, o‘zini oqlagan islohotlar strategiyasini izchil davom ettirish yili bo‘ladi //Xalq so‘zi, 2014 yil 17 yanvar.

12. Karimov I.A. 2015 yilda iqtisodiyotimizda tub tarkibiy o‘zgarishlarni amalga oshirish, modernizatsiya va diversifikatsiya jarayonlarini izchil davom ettirish hisobidan xususiy mulk va xususiy tadbirkorlikka keng yo‘l ochib berish – ustuvor vazifamizdir. //Xalq so‘zi, 2015 yil 26 yanvar.

13. Karimov I.A. Bosh maqsadimiz – mavjud qiyinchiliklarga qaramasdan, olib borayotgan islohotlarni, iqtisodiyotimizda tarkibiy o‘zgarishlarni izchil davom ettirish, xususiy mulkchilik, kichik biznes va tadbirkorlikka yanada keng yo‘l ochib berish hisobidan oldinga yurishdir//Xalq so‘zi, 2016 yil 16 yanvar.

II. Asosiy adabiyotlar

14. Годин А.М., Фрумина С.В. Страхование: учебник. – М.: изд-во «Дашков и К», 2009. – 480 стр.

15. Гаврилова С. Страхование: Учебное пособие. – М.: “Эксмо”, 2010 г. – 304 стр.

16. Рыбин В. Основы страхования. Учебное пособие.–М.:“КНОРУС”, 2010 г.– 240 стр.

17. Страхование: учебник для студентов, обучающихся по специальностям «Финансы и кредит», «Бухгалтерский учет, анализ и аудит». Под.ред.В.В.Шахова. – М.: изд-во «ЮНИТИ-ДАНА», 2009. – 511 стр.

18. Самарова Е. Страхования математика: практический курс. Учебное пособие. – М.: “ИНФРА–М ”, 2009 г.– 80 стр.

19. Страхование. Учебник / под ред. Т.А.Федоровой. – М.: “Магистр”, 2009 г. – 1006 стр.

20. Сербиновский Б. Страхование дело. Учебное пособие. – Ростов н/Д: “Феникс ”, 2010 г. – 476 стр.

21. Страхование: экономика, организация, управление. Учебник. – М.: “Экономика”, 2010 г. - 751 стр.
22. Юлдашев Р.Т. Страховой бизнес.-М.: АНКИЛ, 2000 г. стр.77-78.
23. Сербиновский Б.Ю., В.Н.Гарькуша. Страхование дело. Учебное пособие.-Ростов-на-Дону, “Феникс”, 2009 г. стр.70.
24. Шахов В. Страхование. Учебник.-М.: “ЮНИТИ”, 2000 г. стр. 223.
25. Хохлов Н.В. Управление риском.-М.: “ЮНИТИ”, 2001 г. стр. 14.
26. Нор-Аревян О. Социальное страхование. Учебник для вузов- М.: Дашков и К., –2011г
27. Ермасов С.В Страхование.. Учебник для вузов – М.:Юрайт., –2011г
28. Страхование. под редакцией Л.А.Орланюк-Малицкой -М.: -Юрайт, – 2011г
29. Страхование дело: Учебник в 2-х т. (пер.с нем. О.И.Крюгера и Т.А. Федоровой). – Т.1: Основы страхования/под ред. О.И.Крюгера. – М.: Экономистъ, –2004 г.
30. Ивасенко А.Г., Никонова Я.И. Страхование. Учебное пособие -М.: Кнорус,2009г
31. Сербиновский Б.Ю., Гарькуша В.Н. Страхование дело. Учебное пособие –Феникс, –2008г.
32. Шахова В.В. Ахвледиани. Ю.Т. Страхование. Учебник – М.: Юнити, –2010г.
33. Боев Х.И.,Боева Ж.Б. Мулкий ва шахсий суғурта. Ўқув қўлланма. – Т.:ТДИУ нашриёти. –2003 –30б
34. Qo`ldoshev.Q.M. Sug`urta bozori. O`quv qo`llanma.-Т,; “Toshkent-iqtisodiyot”-2011у.-124 bet

III. Qo‘shimcha adabiyotlar

35. Никулина Н. Страховой маркетинг. Учебной пособие.– М.:“ЮНИТИ–ДАНА”, 2009 г. – 503 стр.

36. Ochilov I., Sultonov D. Sug'urta hisobi va hisoboti. O'quv qo'llanma. – T.: “IQTISOD-MOLIYA”, 2010y. – 224 bet.

37. Йўлдошев М.,Турсунов Й.Ўзбекистон Республикаси суғурта хукуқи. Дарслик. – Т.: Молия, нашириёти, –2012. –264-б.

IV. Davriy nashrlar, statistik to'plamlar va hisobotlar

38. Bolshinstvo страховых претензий udovletvoryaetsya. – Biznes-vestnik Vostoka, 26 yanvarya 2010 goda №4 (1217), str.14.

39. Grebenщikov E.S. Finansovyy krizis v mire: posledstviya i uroki dlya straxovogo biznesa, regulyatorov i straxovateley// Finansy, №3 2009 g. s.53-54.

40. Ikromov O.G. Straxovanie: vchera, segodnya, zavtra// Narodnoe slovo, 3 iyulya 2009 g. S.1-2.

41. “Uzagrosugurta”: straxovaya zashchita po vsemu Uzbekistanu//Biznes-vestnik Vostoka, №30, 14 aprelya 2011 g. – str.5.

42. Ikromov O.G'., SHennaev X.M. O'zbekistonda sug'urta xizmatlari bozori: rivojlanish tendensiyalari va istiqbollari.// “Moliya” jurnali, 2011 yil 1-son.

43. NurullaevA.S. O'zbekiston Respublikasida fermer va dehqon xo'jaliklarini sug'urtalash masalalari. I.f.n. ilmiy darajasini olish uchun taqdimqilingan dissertatsiya avtoreferati. – T.: BMA.

44. Bland D. Straxovanie: Prinsipyipraktika – M.: Finansyistatistika, 2000. st.85.; AxvelidianiYU.T. Straxovanie: uchebnikdlyastudentovvuzov./ YU.T. Axvelidiani. – 2-e izd., pererab i dop. – M.: YUNITI-DANA, 2011. – 567 s.

45. Djuraev T., Ashrafxanov B., Mirsadykov M. Aspekty deyatelnosti i struktura organov straxovogo nadzora za rubejom // Ekonomicheskiy Vestnik Uzbekistana 2001. - №1/2. st.28.

46. Ashrafxanov B., Mirsadykov M. Razvitie straxovogo zakonodatelstva respubliki // Bozor, pul va kredit 2002. - №11-12. st. 47.

47. SHennaev X.. Straxovaya sistema Uzbekistana: Etapy stanovleniya. // Ryнок, Dengi i kredit. 2004. - №6

48. Abduraxmanov I.X. O‘zbekiston Respublikasida javobgarlikni sug‘urtalashning amaliyotini takomillashtirish. I.f.n. ilmiy darajasini olish uchun taqdimqilingan dissertatsiya avtoreferati. – T.: BMA, 2010.- 20. b., 2007. – 23. b.

49. Qo‘ldoshev Q.M.Sug‘urta bozorini rivojlantirish va boshqarish muammolari.I.f.n. ilmiy darajasini olish uchun taqdim etilgan dissertatsiya avtoreferati. – T: BMA, 2009 – 24.

50. Jurnal “Finansы”, 2000 – 2009.

51. Jurnal “Straxovoe delo”, 2000 – 2009.

52. Jurnal “Straxovoe revyu”, 2000 – 2009.

53. Gazeta “Narodnoe slovo”, 2005 – 2016.

54. Gazeta “Biznes-vestnik Vostoka”, 2005 – 2016.

55. O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi ma’lumotlari.

56. “O‘zagrosug‘urta” AJ hisobot va ma’lumotlari.

VII. Internet saytlari

57. www.mf.uz (O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi).

58. www.UzReport.com (“SAIPRO” axborot-reyting agentligi).

59. www.agros.uz (“O‘zagrosug‘urta” davlat-aksiyadorlik sug‘urta kompaniyasi).

60. www.allinsurance.ru (Rossiya Federatsiyasining sug‘urta bo‘yicha sayti).

61. www.expert.ru (Rossiya Federatsiyasi reyting kompaniyasi).

62. www.ankil.ru (Rossiya Federatsiyasining konsalting firmasi).

63. www.znay.ru (Rossiya Federatsiyasining sug‘urta sayti).

64. www.nationalbank.kz (Qozog‘iston Respublikasining sayti).